SEMESTER - I

ANSWERS ARE GIVEN ACCORDING TO THE PATTERN OF THE QUESTION PAPER ORDER

PART - A

Q.No.1 - अनुवदत

मुदाभिषेक्तुं वरद त्वमर्हसि

– वाल्मीकि महर्षिः

(From 21 Sloka to 36 Sloka)

पाठ्यांशोऽयं श्रीमद्वाल्मीकिरामायणे अयोध्याकाण्डस्थ द्वितीयसर्गात् गृहीतः ।

Introduction : This lesson "मुदाभिषेक्तुं वरद त्वमर्हसि" is taken from Ayodhya Kanda of Srimad Ramayana written by Valmiki Maharshi.

1. దివ్యైఃగుణైః శక్రసమో రామః సత్యపరాక్రమః ।
ఇక్ష్వాకుభ్యో హి సర్వేభ్యోఽప్యతిరిక్తో విశాంపతే ॥

दिव्यैर्गुणैः शक्रसमो रामः सत्यपराक्रमः ।
इक्ष्वाकुभ्यो हि सर्वेभ्योऽप्यतिरिक्तो विशांपते ॥

తాత్పర్యం :- ఓ నరేంద్ర! శ్రీరాముని పరాక్రమము అమోఘమైనది. అతడు తన దివ్యగుణముల చేత ఇంద్రునితో సమానుడు. ఇక్ష్వాకు వంశపు రాజులందరిలో శక్తి సామర్థ్యములచే మిన్నయైనవాడు.

Purport:- Oh king! Rama is equal to Devendra in heavenly qualities. He has true valor. He is greater than all the kings born in Ikshvaaku clan.

2. రామః సత్పురుషో లోకే సత్యధర్మపరాయణః ।
ధర్మజ్ఞః సత్యసంధశ్చ శీలవాననసూయకః ॥

रामः सत्पुरुषो लोके सत्यधर्मपरायणः ।
धर्मज्ञः सत्यसंधश्च शीलवाननसूयकः ॥

తాత్పర్యం :- ఈ లోకమున రాముని వంటి సత్పురుషుడు మరియొకడు లేడు. సత్యధర్మైక నిరతుడు. ధర్మము తెలిసినవాడు. సత్యమునే పలుకువాడు. సచ్ఛీలుడు. అసూయలేనివాడు.

Purport:- Rama is the world renowned gentleman. He is keenly interested in truth and righteousness. "Rama knows all righteousness. He is true to his word and has good character. He has no envy."

3. క్షాంతః సాంత్వయితా శ్లక్ష్ణః కృతజ్ఞో విజితేంద్రియః ।
మృదుశ్చ స్థిరచిత్తశ్చ సదా భవ్యోఽనసూయకః ॥

क्षान्तः सान्त्वयिता श्लक्षणः कृतज्ञो विजितेन्द्रियः ।
मृदुश्च स्थिरचितश्च सदा भव्योऽनसूयकः ॥

తాత్పర్యం :- శ్రీరాముడు సహనము కలవాడు. కుపితులను, దుఃఖితులను ఓదార్చువాడు. ఎల్లప్పుడు ప్రియభాషి. జితేంద్రియుడు. మృదుస్వభావుడు. స్థిరచిత్తుడు. అసూయలేనివాడు. భక్తపరాధీనుడు.

Purport:- He has patience. He consoles those who are in troubles. He speaks good words. He has gratitude. He keeps senses under control. Rama is soft natured; has stable mind, always an auspicious man, and has no envy.

4. ప్రియవాదీ చ భూతానం సత్యవాదీ చ రాఘవః । बहुश्रुतानां वृद्धानां ब्राह्मणानामुपासिता ॥
బహుశ్రుతానాం వృద్ధానాం బ్రాహ్మణానాముపాసితా ॥

प्रियवादी च भूतानां सत्यवादी च राघवः ।
बहुश्रुतानां वृद्धानां ब्राह्मणानामुपासिता ॥

తాత్పర్యం:- అందరితోడను సత్యమునే ప్రియముగ మాట్లాడువాడు. వేదశాస్త్రాది సకల విద్యలయందును ఆరితేరినవాడు. శీలవయో వృద్ధులైన బ్రాహ్మణోత్తములను సేవించెడివాడు.

Purport:- He speaks truthful and loving words to all living beings. He worships aged Brahmans endued with the knowledge of various sciences.

5. తేనాస్యేహాతులా కీర్తిర్య శస్తేజశ్చ వర్ధతే ।
దేవాసుర మనుష్యాణాం సర్వాస్త్రేషు విశారదః ॥

तेनास्येहातुला कीर्तिर्यशस्तेजश्च वर्धते ।
देवासुरमनुष्याणां सर्वास्त्रेषु विशारदः ॥

తాత్పర్యం :- వృద్ధులను సేవించుట వలన సాటిలేని కీర్తి ప్రతిష్ఠలను పొందినవాడు. శత్రువులను పరిమార్చ గల శక్తి సామర్థ్యములను కల్గి యున్నాడు. వివిధములగు అస్త్రవిద్యల యందలి కౌశలముచే దేవతలను, అసురులను, మానవులను మించినవాడు. గురుకులములో నివసించుటచే అధ్యాపకుల శిక్షణలో వేద, వేదాంగముల యందు చక్కగా ఆరితేరినవాడు.

Purport:- By that, his name, glory and splendor are growing in this world. He is skilled in the use of various weapons known to celestials, demons and men.

6. యదా వ్రజతి సంగ్రామం గ్రామార్థం నగరస్య వా ।
గత్వా సౌమిత్రిసహితో నావిజిత్య నివర్తతే ॥

यदा व्रजति संग्रामं ग्रामार्थे नगरस्य वा ।
गत्वा सौमित्रिसहितो नाविजित्य निवर्तते ॥

తాత్పర్యం :- గ్రామములను గాని, నగరములను గాని పరిరక్షించుటకై లక్ష్మణునితో గూడి యుద్ధమునకు వెళ్లినప్పుడు రఘువీరుడు విజయముతోడనే తిరిగి వచ్చుచుండును.

Purport:- If it is necessary to go to a battle to protect a village or a city, Rama goes with Lakshmana and returns home only after obtaining victory.

7. సంగ్రామాత్ పునరాగమ్య కుంజరేణ రథేన వా ।
పౌరాన్ స్వజనవన్నిత్యం కుశలం పరిపృచ్ఛతి ॥

संग्रामात् पुनरागम्य कुञ्जरेण रथेन वा ।
पौरान् स्वजनवन्नित्यं कुशलं परिपृच्छति ॥

తాత్పర్యం :- సమర భూమి నుండి రథముపైగాని, మదపుటేనుగుపైగాని, మరలివచ్చిన పిమ్మట నిత్యమూ ఆత్మీయతతో పౌరులను పలకరించి వారి క్షేమ సమాచారములను అడిగి తెలిసికొనుచుండును.

Purport:- After returning from battle, Rama goes to citizens on an elephant or a chariot and inquires about their well being as though they were his own kinsmen, like a father does to his sons.

8. పుత్రేష్వగ్నిషు దారేషు ప్రేష్య శిష్యగణేషు చ ।
నిఖిలేనాను పూర్వ్యా చ పితా పుత్రానివౌరసాన్ ॥

पुत्रेष्वग्निषु दारेषु प्रेष्यशिष्यगणेषु च ।
निखिलेनानुपूर्व्या च पिता पुत्रानिवौरसान् ॥

తాత్పర్యం :- లోక మర్యాదను అనుసరించి క్రమముగా ఆ పౌరుల భార్యాపుత్రులను గూర్చియు, వారి అగ్నికార్యములను గురించియు, సేవకులను, శిష్యులను గూర్చియు, తండ్రి కొడుకులను వలె ప్రేమతో అందరి యోగక్షేమములను విచారించు చుండును.

Purport:- He asks about their wives and children, about the sacred fires, about their servants and students, always completely as per the due order.

9. శుశ్రూషన్తే చ వః శిష్యాః కచ్చిత్ కర్మసు దంశితాః । శుశ్రూషన్తే च वः शिष्याः कच्चित् कर्मसु दंशिताः ।
ఇతినః పురుషవ్యాఘ్రః సదా రామోఽభి భాషతే ॥ इति नः पुरुषव्याघ्रः सदा रामोभिभाषते ॥

తాత్పర్యం :- "మీ శిష్యులందరూ సర్వసన్నద్ధులై, మీమీ కార్యక్రమముల నొనర్చుచూ, మిమ్ములను సేవించుచున్నారు కదా!" అని నరశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు సర్వదా మమ్ములను అడుగుచుండును.

Purport:- Rama the best among men always asks us 'Are your disciples serving you by keenly performing their actions?'.

10. వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః । व्यसनेषु मनुष्याणां भृशं भवति दुःखितः ।
ఉత్సవేషు చ సర్వేషు పితేవ పరితుష్యతి ॥ उत्सवेषु च सर्वेषु पितेव परितुष्यति ॥

తాత్పర్యం :- ప్రజలకు ఆపదలు సంభవించినప్పుడు రాముడు వారి దుఃఖములలో తానును పాలుపంచుకొను చుండును. వారికి సంతానము కలిగినప్పుడు జరిగెడి అన్ని ఉత్సవములను చూచి, తండ్రివలె తానునూ మిక్కిలి సంతోషపడుచుండును.

Purport:- Rama feels very sad towards afflictions of men; and feels delighted in all functions celebrated by people on the occasions of child birth and the like, just as their own father does.

11. సత్యవాదీ మహేష్వాసో వృద్ధసేవీ జితేంద్రియః । सत्यवादी महेष्वासो वृद्धसेवी जितेन्द्रियः ।
వత్సః శ్రేయసి జాతస్తే దిష్ట్యాసౌ తవ రాఘవః । वत्सः श्रेयसि जातस्ते दिष्ट्यासौ तव राघवः ।
దిష్ట్యా పుత్రగుణైర్యుక్తో మారీచ ఇవ కశ్యపః ॥ दिष्ट्या पुत्रगुणैर्युक्तो मारीच इव कश्यपः ॥

తాత్పర్యం :- రఘువీరుడు ఎటువంటి కష్టములు వచ్చినప్పటికి, ఆడి తప్పనివాడు. కోదండమును (ధనస్సును) ధరించువాడు. పెద్దలకు సేవలు చేయుచుండును. జితేంద్రియుడు. మా అదృష్టము వలన లోకకళ్యాణకారకుడైన శ్రీరాముడు నీకు పుత్రుడై జన్మించెను. మరీచి మహర్షి పుత్రుడైన కాశ్యపమహర్షి వలె ఈ శ్రీరామునకు పుత్రునకు ఉండవలసిన (తల్లిదండ్రులను "పున్నామ" నరకము నుండి రక్షించుటకు తగిన) గుణములన్నియు కలవు.

Purport:- Rama speaks only truth. He is a great hero. He serves elders. He kept the senses under control. "Oh king Dasaratha! Rama is born to you as a son, because of your good fortune, for the welfare of this world. He has all the virtues befitting of a son, like Kasyapa, the son of Marichi."

12. బలమారోగ్యమాయుశ్చ రామస్య విదితాత్మనః । बलमारोग्यमायुश्च रामस्य विदितात्मनः ।
ఆశంసతే జనః సర్వో రాష్ట్రే పురవరే తథా ॥ आशंसते जनः सर्वो राष्ट्रे पुरवरे तथा ॥

తాత్పర్యం :- కోసల రాజ్యమందలి అంతఃపురవాసులు, పురప్రజలు మున్నగు వారందరూ చక్కని శీలసంపదలు గల శ్రీరామునకు బలము, ఆయురారోగ్యములు కలుగవలెనని ప్రార్థించుచున్నారు.

Purport:- All people in the state including those in the capital as well as those in the nearby and in the far off places, pray for long life, health and strength of Rama of reputed nature.

13. అభ్యన్తరశ్చ బాహ్యశ్చ పౌరజానపదో జనః । अभ्यन्तरश्च बाह्यश्च पौरजानपदो जनः ।
స్త్రియో వృద్ధాస్తరుణ్యశ్చ సాయం ప్రాతః సమాహితః ॥ स्त्रियो वृद्धास्तरुण्यश्च सायं प्रातः समाहिताः ॥

తాత్పర్యం :- కోసల రాజ్యము నందలి అంతఃపురవాసులు, పురప్రజలు, జానపదులు, స్త్రీలు, వృద్ధులు, యువతులు మున్నగు వారందరూ అన్నివేళల యందునూ సమావేశమై (రాముడు రాజు కావలెనని కోరుచున్నారు).

Purport:- Both young and aged women are praying with a stable mind each morning and evening to all celestials, for the benefit of renowned Rama.

14. సర్వాన్ దేవాన్ నమస్యన్తి రామస్యార్థే యశస్వినః। సర్వాన् देवान् नमस्यन्ति रामस्यार्थे यशस्विनः ।
తేషా మాయాచితం దేవ త్వత్ప్రసాదాత్ సమృధ్యతామ్॥ तेषामायाचितं देव त्वत्प्रसादात् समृध्यताम् ॥

తాత్పర్యం :- ప్రజలందరూ సమావేశమై శ్రీరాముడు రాజు కావలెనను ఉత్కంఠతో సర్వదేవతలను ప్రార్థించుచున్నారు. ఓ దశరథ మహారాజా! "శ్రీరాముడు యువరాజు కావలెను" అని వారు దేవతలకు చెల్లించుచున్న మొక్కులు మీ అనుగ్రహంతో సఫలమగుగాక.

Purport:- Both young and aged women are praying with a stable mind each morning and evening to all celestials, for the benefit of renowned Rama.

15. రామమిందీవరశ్యామం సర్వశత్రు నిబర్హణమ్। राममिन्दीवरश्यामं सर्वशत्रुनिबर्हणम् ।
పశ్యామో యౌవరాజ్యస్థం తవ రాజోత్తమాత్మజమ్॥ पश्यामो यौवराज्यस्थं तव राजोत्तमात्मजम् ॥

తాత్పర్యం :- ఓ రాజోత్తమా! నల్లకలువవలె శ్యామవర్ణము గలవాడును, శత్రువులను తనుమాడగల (ఓడించుటయందు) సమర్థుడును, మీ జ్యేష్ఠకుమారుడును ఐన శ్రీరాముని యువరాజ పీఠముపై చూచెదముగాక.

Purport:- "Oh best of kings, Dasaratha! We shall see Rama adorned with princely kingdom. Your son Rama has the complexion of a black lotus flower and annihilates all his enemies. Let the wish of the people be fulfilled by your grace."

16. తం దేవదేవోపమమాత్మజం, తే సర్వస్య లోకస్యహితే నివిష్టమ్।
హితాయనః క్షిప్రముదారజుష్టం ముదాభిషేక్తుం వరదత్వమర్హసి॥

तं देवदेवोममात्मजं, ते सर्वस्य लोकस्य हिते निविष्टम् ।
हिताय नः क्षिप्रमुदारजुष्टं, मुदाभिषेक्तुं वरद त्वमर्हसि॥

తాత్పర్యం :- ఓ ప్రభూ దశరథ మహారాజ! శ్రీరాముడు దేవతలతో సమానుడు. సర్వలోకముల హితమునే కాంక్షించువాడు. ఔదార్యగుణముతో అలరారువాడు. అట్టి నీకుమారుని మా శ్రేయస్సు కొఱకై వెంటనే సంతోషముతో యువరాజ పట్టాభిషిక్తుని (గావించి, మా కోర్కెను సఫలము చేయుము) గావించుటకు తగినవాడివైయున్నావు.

Purport:- Oh fulfiller of people's desires, Dasaratha! For our benefit, you gladly and immediately inaugurate your son Rama, who is equal to Vishnu, who is interested in the welfare of the entire world and who is possessing the best of virtues."

Q.No.2 - ससन्दर्भ वाक्यं लिखत ।

सन्दर्भवाक्यानि : సందర్భసహిత వాక్యములు : (Annotations From)

धर्मबद्धो दौवारिकः

– अम्बिकादत्तव्यासः

1. **क एष मामनुत्तरयन् मुमूर्षुः समायाति बधिरः ?**

పరిచయము : ఈ వాక్యము "శ్రీ అంబికాదత్త వ్యాసుడు" రచించిన "శివరాజ విజయము" అను గద్యకావ్యము నుండి గ్రహించబడిన **''धर्मबद्धो दौवारिकः''** అను పాఠ్యభాగము నుండి గ్రహించబడినది.

సందర్భము : ద్వారపాలకుడు బయట అడుగుల చప్పుడు విని ఎవరని అడుగగా అతడు బదులివ్వలేదు. అప్పుడు కోపముతో వానిని గూర్చి ఇట్లు పలికెను.

భావము : ఇతడెవ్వడు? నాకు సమాధానమివ్వక చెమిటివానివలె, మూగవాని వలె వచ్చుచున్నాడు.

Introduction : This sentence is taken from the lesson **''धर्मबद्धो दौवारिकः''** abstracted from the Prose Kavya "Shivaraja Vijayam" written by "Ambikadatta Vyasa".

Context : The Door Keepr heard the sound of fort steps. Then he asked that who is coming there? But he did not receive any reply. Then with anger told this.

Meaning: Who is he? Who did not give me any reply and was coming like a dum and deaf person.

2. **क्षम्यतामेष आगच्छामि, आगत्य च निखिलं निवेदयामि ।**

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : బయట నుండి వచ్చుచున్న సన్యాసి ద్వారపాలకునితో పలికెను.

భావము : నన్ను క్షమించండి వచ్చుచున్నాను. వచ్చి అన్ని వివరముగా చెప్పగలను.

Introduction : As above - 1.

Context : The sage coming from out side told the Door Keeper.

Meaning: Please excuse me. I am coming. I will explain, all to you after I have come there.

3. **आत्मानमपरिचाययन्तोऽपि प्रवेष्टव्याः ।**

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : సన్యాసి ద్వారములోనికి ప్రవేశించి, ద్వారపాలకునితో ఇట్లు పలికెను.

భావము : సన్యాసి, బ్రహ్మచారి మొదలగు వారిని పరిచయము లేకపోయినప్పటికి లోపలికి ప్రవేశపెట్టవచ్చును.

Introduction : As above - 1.

Context : The sage entered the door and saying to the Door Keeper.

Meaning: I have no need to introduced my self as I am a sage, allow me to enter into the door.

4. **महाराजशिववीरस्याऽज्ञां वयं शिरसा वहामः ।**

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : సన్యాసి ద్వారపాలకునితో మేము సన్యాసులము కనుక గౌరవించ తగినవారము అని పలుకగా అప్పుడు ద్వారాపాలకుడు సన్యాసితో ఇట్లు పలికెను.

భావము : మహారాజు శివవీరుని ఆజ్ఞను మేము శిరసావహించుచున్నాము.

Introduction : As above - 1.

Context : The sage told the Door Keepr that the sages be honoured. Then the Door Keeper told the sage like this.

Meaning: We have to bear on our heads the order of the King Siva Veera. (We are following the order of King Siva Veera.)

5. **तदधुनैव परिष्कृतं पारदभस्म तुभ्यं दद्याम् ।**

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : సన్యాసి ద్వారపాలకుని ప్రలోభపెట్టుటకు ఇట్లు పలికెను.

భావము : నేను ఇప్పుడే నీకు పాదరస భస్మమును నీకిచ్చెదను.

Introduction : As above - 1.

Context : The sage told the Door Keepr to bend him.

Meaning: I will now give you the mercury powder to make the metal into gold.

6. **हंहो ! कपटसंन्सासिन् ! कथं विश्वासघातं स्वामिवञ्चनं च शिक्षयसि ?**

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : ద్వారపాలకుడు సన్యాసితో పలికిన మాటలు.

భావము : ఓయీ కపట సన్యాసి! ఎట్లు విశ్వాసఘాతుకమును, స్వామిద్రోహమును నేర్పుచున్నావు?

Introduction : As above - 1.

Context : The Door Keeper told the sage.

Meaning: Oh! Cheat sage! You are learning me the treachery to the master and breach of faith.

7. **दौवारिकस्तु तमाकृष्य नयन्नेव प्रचलितः ।**

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము:సన్యాసి బ్రతిమలాడచున్నను ద్వారపాలకుడు వానిని అనుమానించి దుర్గాధ్యక్షుని వద్దకు తీసుకువెళ్ళు చుండెను.

భావము : ద్వారపాలకుడైతే అతనిని కోపముగా సమీపించి దుర్గాధ్యక్షుని వైపుకు బలవంతముగ లాక్కుని వెళ్ళుచుండెను.

Introduction : As above - 1.

Context : Though the sage is requesting the doorkeeper suspected him and trying to take him to the chief of the fort.

Meaning: But the Doorkeeper with anger turned the sage and was moving towards the chief of the fort.

8. निर्भीकिण हारिणा च मुखमण्डलेन पर्यचिनोत् ।

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : ద్వారపాలకుడు వెళ్తున్న సన్యాసిని దీపము కాంతిలో చూచి అతనిని గుర్తించెను.

భావము : భీకరమైనట్టి, ముత్యాల హారముతో కూడిన ముఖవర్చస్సు గల వానిని గుర్తించెను.

Introduction : As above - 1.

Context : The Doorkeeper recognised him while going in the flame of the light.

Meaning: Doorkeeper recognised the sage who is very heard looking and having a pearl chain in his neck with glamour in his face.

9. क्षम्यातामनुचितव्यवहार एतस्य ग्राम्यवराकस्य ।

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : దీపము వెలుతురులో, సన్యాసి రూపములో వచ్చిన సేనాపతి గౌరసింహుని గుర్తించిన సందర్భములో ద్వారపాలకుడిట్లనెను.

భావము : స్వామి! క్షమించండి. ఈ అజ్ఞాన ద్వారపాలకుని వ్యవహారము.

Introduction : As above - 1.

Context : The Doorkeepr recognised the chief the army in the flame of the light as he is Gourasimha and said this.

Meaning: Oh! sir please excuse me. You please excuse the activity of the innocent fool.

10. दौवारिक मया बहुशः परीक्षितोऽसि ।

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : గౌరసింహుడు తన నిజరూపముతో ద్వారపాలకునితో ఇట్లు పలికెను.

భావము : ఓ ద్వారపాలక! నీవు నాచేత అధికముగా పరీక్షించబడితివి.

Introduction : As above - 1.

Context : Gourasimha with his original form told the Doorkeeper.

Meaning: Oh! Doorkeeper! You are more examined by one.

Q.No.3 - श्लोकं पूरयत ।

From

एष धर्मः सनातनः (1 to 10)

– सुभाषितानि

1. ఉద్యమేన హి సిధ్యంతి కార్యాణి న మనోరథైః ।
నహి సుప్తస్య సింహస్య ప్రవిశన్తి ముఖే మృగాః ॥
उद्यमेन हि सिद्ध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।
नहि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ।।

2. అమంత్రం అక్షరం నాస్తి, నాస్తి మూలం అనౌషధమ్ ।
అయోగ్యః పురుషోనాస్తి, యోజకః తత్ర దుర్లభః ॥
अमन्त्रम् अक्षरं नास्ति, नास्ति मूलम् अनौषधम् ।
अयोग्यः पुरुषो नास्ति, योजकः तत्र दुर्लभः ।।

3. గురుశుశ్రూషయా విద్యా పుష్కలేన ధనేన వా ।
అథవా విద్యయా విద్యా చతుర్థీ నోపలభ్యతే ॥
गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा ।
अथवा विद्यया विद्या चतुर्थी नोपलभ्यते ।।

4. प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः, प्रारभ्य विघ्नविहताः विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनःपुनरपि प्रतिहन्यमानाः, प्रारब्धमुत्तमजनाः न परित्यजन्ति ।।
ప్రారభ్యతే న ఖలు విఘ్నభయేన నీచైః, ప్రారభ్య విఘ్నవిహతాః విరమన్తి మధ్యాః।
విఘ్నైః పునః పునరపి ప్రతిహన్యమానాః, ప్రారబ్ధముత్తమజనాః న పరిత్యజన్తి ॥

5. తత్ర మిత్ర న వస్తవ్యం యత్ర నాస్తి చతుష్టయమ్ ।
ఋణదాతా చ వైద్యశ్చ శ్రోత్రియః సజలా నదీ ॥
तत्र मित्र न वस्तव्यम् यत्र नास्ति चतुष्टयम् ।
ऋणदाता च वैद्यश्च श्रोत्रियः सजला नदी ।।

6. మనస్యేకం వచస్యేకం కర్మణ్యేకం మహాత్మనాం ।
మనస్యన్యత్ వచస్యన్యత్ కర్మణ్యన్యత్ దురాత్మనామ్ ॥
मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ।
मनस्यन्यत् वचस्यन्यत् कर्मण्यन्यत् दुरात्मनाम् ।।

7. యోజనానాం సహస్రంతు శనైః గచ్ఛేత్ పిపీలికా ।
అగచ్ఛన్ వైనతేయోఽపి పదమేకం న గచ్ఛతి ॥
योजनानां सहस्त्रं तु, शनैः गच्छेत् पिपीलिका ।
अगच्छन् वैनतेयोऽपि, पदमेकं न गच्छति ।।

8. కావ్యశాస్త్రవినోదేన కాలో గచ్ఛతి ధీమతాం ।
వ్యసనేన చ మూర్ఖానాం నిద్రయా కలహేన వా॥
काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।
व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ।।

9. శకటం పంచహస్తేషు దశహస్తేషు వాజినం ।
గజం హస్తసహస్రేషు దుష్టం దూరేణ వర్జయేత్ ॥
शकटं पञ्चहस्तेषु दशहस्तेषु वाजिनम् ।
गजं हस्तसहस्त्रेषु दुष्टं दूरेण वर्जयेत् ।।

10. ప్రియవాక్యప్రదానేన సర్వే తుష్యంతి జంతవః ।
తస్మాత్ తథేవ వక్తవ్యం వచనే కా దరిద్రతా ॥
प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः ।
तस्मात् तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता ।।

Q.No.4 - ससन्दर्भ वाक्यं लिखत ।

सन्दर्भवाक्यानि : సందర్భసహిత వాక్యములు : **Annotations From**

मुदाभिषेक्तुं वरद त्वमर्हसि

1. **श्रेयसा योक्तुकामोऽस्मि सुखार्हमखिलं जगत् ।**

పరిచయము : ఈ వాక్యము వాల్మీకి మహర్షిచే రచింపబడిన శ్రీమద్రామాయణము నందలి అయోధ్యకాండ నుండి గ్రహించబడిన "मुदाभिषेक्तुं वरद त्वमर्हसि" అను పాఠ్యభాగము నుండి గ్రహించబడినది.

సందర్భము : దశరథ మహారాజు ఆహూతులగు రాజులతో పలికెను.

భావము : సుఖము ననుభవించిన నేను ఇకపైగూడ యోగ్యమగు ఈ సకల ప్రపంచమునకు శ్రేయస్సు, సుఖము కలిగించ దలుచుకున్నాను.

Introduction : This sentence is taken from the lesson "मुदाभिषेक्तुं वरद त्वमर्हसि" abstracted from the Ayodhya Kanda of Ramayana written by Valmiki.

Context : The king Dasaratha announced to the invited all kings.

Meaning: I wish to endow the whole world with unique good luck and happiness.

2. **जीर्णस्यास्य शरीरस्य विश्रान्तिमभिरोचये ।**

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె. సందర్భము : ఒకటవ దానివలె.

భావము : జీర్ణమైన యీ నా శరీరమునకు రాజ్య భారము నుండి విశ్రాంతి కోరుచున్నాను.

Introduction : As above - 1.

Context : As above - 1.

Meaning: I wish (desire) to give rest to this wornout body.

3. **वृष्टिमन्तं महामेघं नर्दन्तमिव बर्हिणः ।**

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : దశరథుని మాటలు విని, సభాపతులందరు దశరథునితో ఇట్లు పలికిరి.

భావము : వర్షించు పెద్ద మేఘమును చూచి క్రేంకారము చేయు నెమళ్ళవలె ముదముతో ప్రశంసించిరి.

Introduction : As above - 1.

Context : After Dasaratha's speech, the kings assembled in the council applauded the emperor.

Meaning: As the peacocks in delight when they see the raining great cloud.

4. **बहवो नृप कल्याणाः गुणाः पुत्रस्य सन्ति ते ।**

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : దశరథునితో సభ యందున్న మంత్రులు, ప్రజలందరు ఇట్లు పలికిరి.

భావము : ఓ రాజా! నీ కుమారునికి శుభకరములగు గుణములు అసంఖ్యాకముగా ఉన్నవి.

Introduction : As above - 1.

Context : All the people who gathered in council told Dasaratha like this.

Meaning: Many (benignant) auspicious good qualities are in your son.

5. दिव्यैर्गुणैः शक्रसमो रामः सत्यपराक्रमः ।

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : దశరథునితో సభ యందున్న మంత్రులు, ప్రజలందరు ఇట్లు పలికిరి.

భావము : రాముడు శౌర్యము, వీరము మొదలగు ఉన్నత గుణములచే దేవేంద్రునితో సమానుడు.

Introduction : As above - 1.

Context : All the people who gathered in council told Dasaratha like this.

Meaning: Rama possessed all the highest qualities like valour and heroism like Devendra.

6. पौरान् स्वजनवन्नित्यं कुशलं परिपृच्छति ।

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : దశరథునితో సభ యందున్న మంత్రులు, ప్రజలందరు ఇట్లు పలికిరి.

భావము : రాముడు పురజనులను తన వారిని వలె నిత్యము కుశలమడుగును.

Introduction : As above - 1.

Context : All the people who gathered in council told Dasaratha like this.

Meaning: Rama used to enquire the welfare of the public like his own people.

7. वत्सः श्रेयसि जातस्ते दिष्ट्यासौ तव राघवः ।

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : దశరథునితో సభ యందున్న మంత్రులు, ప్రజలందరు ఇట్లు పలికిరి.

భావము : ఓ దశరథ మహారాజా! నీ భాగ్యముచే ఎల్లరి క్షేమము కొరకై రాముడు నీకు తనయుడైనాడు.

Introduction : As above - 1.

Context : All the people who gathered in council told Dasaratha like this.

Meaning: Oh! Dasaratha! because of your goodness, Rama became your son to look after the welfare of all the people.

8. सर्वस्य लोकस्य हिते निविष्टम् ।

పరిచయము : ఒకటవ దానివలె.

సందర్భము : దశరథునితో సభ యందున్న మంత్రులు, ప్రజలందరు ఇట్లు పలికిరి.

భావము : సకల ప్రపంచమునకు హితమును చేకూర్చు తత్పరుడు రాముడు.

Introduction : As above - 1.

Context : All the people who gathered in council told Dasaratha like this.

Meaning: The good quality Rama creats welfare for the entire world.

Q.No.5 - श्लोकभावं लिखत । OR अनुवदत

From

कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः

Introduction : This slokas are taken from the lesson "**कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः**" abstracted from "**लब्धप्रणाशा**" of "**पञ्चतन्त्र**" written by "Vishnu Sarma."

1. సముత్పన్నేషు కార్యేషు బుద్ధిర్యస్య న హీయతే ।
స ఏవ దుర్గం తరతి జలస్థో వానరో యథా ॥

समुत्पन्नेषु कार्येषु बुद्धिर्यस्य न हीयते ।
स एव दुर्गं तरति जलस्थो वानरो यथा ॥

తాత్పర్యం :- ఎవనికి నీటిలోని కోతికివలె దుఃఖాన్ని కల్గించే కార్యములు వచ్చినా బుద్ధిలోపించదో, అట్టివాడే ఆపదలను తొలగించుకొనగలడు.

Purport:- One who keeps presence of mind in times of crisis, can get over difficulties like monkey in the middle of the stream.

2. ప్రియో వా యదివా ద్వేష్యో మూర్ఖోవా యది పండితః ।
వైశ్వదేవాంతమాపన్నః సోऽతిథిః స్వర్గసంక్రమః ॥

प्रियो वा यदि वा द्वेष्यो मूर्खो वा यदि पण्डितः ।
वैश्वदेवान्तमापन्नः सोऽतिथिः स्वर्गसङ्क्रमः ॥

తాత్పర్యం :- వైశ్వదేవం అనెడి యజ్ఞాన్ని పూర్తిచేసే సమయానికి వచ్చిన అతిథి, ప్రియుడుగాని, (చక్కగా ఆదరింపబడెనేని), ఆ అతిథి గృహస్థునకు స్వర్గసుఖం కల్గిస్తాడు.

Purport:- If a guest, friend, or foe fool or learned comes at the end of Vaiswadeva sacrifice, he is the real guest and will take the house-holder to heaven.

3. ఏకం ప్రసూయతే మాతా ద్వితీయం వాక్ప్రసూయతే ।
వాగ్జాతమధికం ప్రోచుః సోదర్యాదపి బంధువత్ ॥

एकं प्रसूयते माता द्वितीयं वाक्प्रसूयते ।
वाग्जातमधिकं प्रोचुः सोदर्यादपि बन्धुवत् ॥

తాత్పర్యం :- ఒక బంధువు తల్లి వలన జనిస్తాడు. రెండవ బంధువు వాక్కువలన జనిస్తాడు. వాక్కు వలన జనించిన బంధువు సోదరుని కంటెను అధికుడు అని తెల్పెదరు.

Purport:- The mother gives birth to one kind of brother, and speech to antoehr The wise declare that the brother by speech is superior to (is more important than) the brother by whole blood (born of the same wormb).

4. బ్రహ్మఘ్నే చ సురాపే చ చోరే భగ్నవ్రతే శఠే ।
నిష్కృతిర్విహితా సద్భిః కృతఘ్నే నాస్తి నిష్కృతిః ॥

ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चौरे भग्नव्रते शठे ।
निष्कृतिर्विहिता सद्भिः कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥

తాత్పర్యం :- బ్రహ్మహత్య చేసినవానికి, త్రాగుబోతుకు, దొంగకు, భగ్నవ్రతునికి, రహస్యంగా కీడు చేసేవానికి పాపనిష్కృతి ప్రాయశ్చిత్తం శాస్త్రకారులు తెల్పారు. కృతఘ్నునికి మాత్రం ప్రాయశ్చిత్తం తెలుపలేదు.

Purport:- The Brahman murderer or theif, Drunkard or liar, finds relief. While for ingratitude alone no expialion will alone.

5. వర్జయేత్ కౌలికాకారం మిత్రం ప్రాజ్ఞతరో నరః ।
ఆత్మనః సమ్ముఖం నిత్యం యః ఆకర్షతి లోలుపః ॥

वर्जयेत् कौलिकाकारं मित्रं प्राज्ञतरो नरः ।
आत्मनः सम्मुखं नित्यं य आकर्षति लोलुपः ॥

తాత్పర్యం :- సాలెవాడు తంతువులను తనవైపు ఆకర్షించునట్లు - ఎవరు లోభియై మిత్రుని ధనాదిసంపదను ఆకర్షిస్తాడో, అట్టి మిత్రుని ప్రాజ్ఞుడైన మానవుడు వదలివేయాలి.

Purport:- A man wiser (than others) should avoid a find who is of the form of a weaver (i.e. selfish), who, being greedy always keeps pulling towards himself (i.e. secures his own interest). In the case of the weaver - who always draws towards himself the batten and the treads of the weft.

6. దదాతి ప్రతిగృహ్ణాతి గుహ్యమాఖ్యాతి పృచ్ఛతి ।
భుంక్తే భోజయతే చైవ షడ్విధం ప్రీతిలక్షణమ్ ॥

ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति ।
भुङ्क्ते भोजयते चैव षड्विधं प्रीतिलक्षणम् ॥

తాత్పర్యం :- పరస్పరం (1) ఇవ్వడం - తీసికొనడం, (3) రహస్యాన్ని చెప్పడం - రహస్యం అడగడం, (5) తినడం - తినిపించడం అనే ఈ ఆరు మిత్రలక్షణాలు అందురు.

Purport:- He (a friend is one who) gives and receives in his turn, tells his own secrets and asks (those of his friend), dines at the house of his friend and invites him to dine with himself. These are the six signs of friendship.

7. న విశ్వసేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తేఽపి న విశ్వసేత్ ।
విశ్వాసాత్ భయముత్పన్నం మూలాన్యపి నికృన్తతి ॥

न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्तेऽपि न विश्वसेत् ।
विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलान्यपि निकृन्तति ॥

తాత్పర్యం :- నమ్మదగని వానిని నమ్మరాదు. నమ్మినవాని విషయంలోనూ పూర్తి విశ్వాసంతో ప్రవర్తించరాదు. నమ్మినవాని వలన కల్గే కీడు నమూలంగ నాశనం చేస్తుంది.

Purport:- One should not trust an untrust - worthy person, nor one in one's confidence either, for the danger arising from confidence cuts off the very roots (of the confider).

Q.No.6 - नामनिर्देसपूर्वकं सन्धिविघटयत ।

1. रामानुजः	2. तथागमः	3. कपीशः	4. धातृणम्
5. तावत्र	6. पावकः	7. द्वावेतौ	8. महेशः
9. सूर्योदयः	10. वसन्तर्तुः	11. ब्रह्मार्षिः	12. एकैकः
13. परमौदार्यम्	14. महौषधिः	15. इत्यत्र	16. अन्वेति
17. धात्रंशः	18. हरिश्शेते	19. तज्जलम्	20. रामष्टीकते
21. प्रत्यङ्ङात्मा	22. वाङ्मयम्	23. पन्नगः	24. तल्लयः
25. तदपि	26. सुब्न्तः	27. हरिरवदत्	28. हरेर्द्रव्यम्

This question answer should be like this it is also useful to the Question: 13 A & B.

Ex:

रामानुजः	=	राम + अनुजः	=	सवर्ण दीर्घ सन्धिः
तथागमः	=	तथा + आगमः	=	सवर्ण दीर्घ सन्धिः
कपीशः	=	कपि + ईशः	=	सवर्ण दीर्घ सन्धिः
धातृणम्	=	धातृ + ऋणम्	=	सवर्ण दीर्घ सन्धिः
तावत्र	=	तौ + अत्र	=	अयवायाव / अयादि सन्धिः
पावकः	=	पौ + अकः	=	अयवायाव / अयादि सन्धिः
द्वावेतौ	=	द्वा + एतौ	=	अयवायाव / अयादि सन्धिः
महेशः	=	महा + ईशः	=	गुणसन्धिः
सूर्योदयः	=	सुर्य + उदयः	=	गुणसन्धिः
वसन्तर्तुः	=	वसन्त + ऋतुः	=	गुणसन्धिः
ब्रह्मार्षिः	=	ब्रह्मा + ऋषिः	=	गुणसन्धिः
एकैकः	=	एक + एकः	=	वृध्दिसन्धिः
परमौदार्यम्	=	परम + औदार्यम्	=	वृध्दिसन्धिः
महौषधिः	=	महा + औषधिः	=	वृध्दिसन्धिः
इत्यत्र	=	इति + अत्र	=	यण् - यणादेश सन्धिः
अन्वेति	=	अनु + एति	=	यण् - यणादेश सन्धिः
धात्रंशः	=	धातृ + अंशः	=	यण् - यणादेश सन्धिः
हरिश्शेते	=	हरिस् + शेते	=	श्चुत्वसन्धिः
तज्जलम्	=	तद् + जलम्	=	श्चुत्वसन्धिः
रामष्टीकते	=	रामस् + टीकते	=	ष्टुत्वसन्धिः
प्रत्यङ्ङात्मा	=	प्रत्यङ + आत्मा	=	ङमुडागमसन्धिः (अनुनासिकद्वित्वसन्धिः)
वाङ्मयम्	=	वाक् + मयम्	=	अनुनासिकसन्धिः
पन्नगः	=	पद् + नगः	=	अनुनासिकसन्धिः
तल्लयः	=	तत् + लयः	=	लत्वसन्धिः
तदपि	=	तत् + अपि	=	जश्त्वसन्धिः
सुब्न्तः	=	सुप् + अन्तः	=	जश्त्वसन्धिः
हरिरवदत्	=	हरिः + अवदत्	=	विसर्गरिफसन्धिः
हरेर्द्रव्यम्	=	हरेः + द्रव्यम्	=	विसर्गरिफसन्धिः

PART - B

Q.No.7 प्रतिपदार्थं तात्पर्यञ्च लिखत ।

From

हिमालयो नाम नगाधिराजः

- कालिदास महाकविः

పరిచయము : ఈ శ్లోకములు కాళిదాసు రచించిన "కుమార సంభవము"ను కావ్యము నుండి గ్రహించిన "हिमालयो नाम नगाधिराजः" అను పాఠ్యభాగము నుండి గ్రహింపబడినవి.

Introduction : This lesson is taken from the 1st Canto of Kumara Sambhavam written by the great poet Kalidasa.

1. అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా హిమాలయోనామనగాధిరాజః, अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवतात्मा हिमालयो नाम नगाधिराजः ।
పూర్వాపరౌ తోయనిధీ విగాహ్య స్థితః పృథివ్యా ఇవ మానదణ్డః. पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः ॥

पदविभागः :- अस्ति, उत्तरस्यां, दिशि, देवतात्मा, हिमालयः, नाम, नगाधिराजः।, पूर्वापरौ, तोयनिधी, वगाह्य, स्थितः, पृथिव्याः, इव, मानदण्डः॥

प्रतिपदार्थः :-

उत्तरस्यां दिशि	ఉత్తర దిక్కుయందు	उत्तरस्यां दिशि	In the Northern Quarter
देवतात्मा	దేవత ఆత్మయైన	देवतात्मा	the divine souled
हिमालयः नाम	హిమాలయమను పేరుగల	हिमालयः नाम	Himalaya by name
नगाधिराजः	కొండల (చక్రవర్తి) రాజు	नगाधिराजः	the king of mountains
अस्ति	కలదు.	अस्ति	is
पूर्व अपरौ तोयनिधी	తూర్పు పడమరల సముద్రములను	पूर्व अपरौ तोयनिधी	The eastern and western seas
विगाह्य	చొచ్చుకొనినదై	विगाह्य	Having extended
पृथिव्याः	భూమికి,	पृथिव्याः	of the earth
मानदण्डः इव स्थितः	కొలత బద్దవలె ఉన్నట్లున్నది.	मानदण्डः इव स्थितः	staying as measuring rod.

తాత్పర్యము :- ఉత్తర దిక్కున హిమాలయమను పేరు మోసిన ఒక పర్వతమున్నది. ఇది తూర్పు పడమరలకు విస్తరించి సముద్రాలలో చొచ్చుకొని పోయి భూమిని కొలిచే పరికరం వలె వున్నది. ఇది దేవఆత్మ.

Purport:- There exists in the northern region the divine-souled Himalaya, the king of mountains standing like a measuring rod of the earth, with his feet entrenched in the Eastern and Western oceans.

2. యం సర్వశైలాః పరికల్ప్య వత్సం మేరౌ స్థితే దోగ్ధరి దోహదక్షే, यं सर्वशैलाः परिकल्प्य वत्सं मेरौ स्थिते दोग्धरि दोहदक्षे ।
భాస్వన్తి రత్నాని మహౌషధీశ్చ పృథూపదిష్టాం దుదుహుర్ధరిత్రీమ్. भास्वन्ति रत्नानि महौषधीश्च पृथूपदिष्टां दुदुहुर्धरित्रीम् ॥

पदविभागः :- यं, सर्वशैलाः, परिकल्प्य, वत्सं मेरौ स्थिते, दोग्धरि, दोहदक्षे।, भास्वन्ति, रत्नानि, महौषधीः, च, पृथूपदिष्टां, दुदुहुः, धरित्रीम् ॥

प्रतिपदार्थः :-

यं	ఏ హిమవంతుని	यं	The Himavan
सर्वशैलाः	కొండలన్నియు	सर्वशैलाः	all the mountains
वत्सं	దూడగా	वत्सं	as a calf
परिकल्प्य	చేసి	परिकल्प्य	having turned
मेरौ	మేరు పర్వతము	मेरौ	Meru
दोहदक्षे	పాలు పితుకుటలో నేర్పరి అయిన	दोहदक्षे	competent for milking
दोग्धरि	గొల్లవాడై	दोग्धरि	the milker
स्थिते सति	నిలిచి ఉండగా	स्थिते सति	standing as
पृथूपदिष्टां	పృథుచక్రవర్తి చేత నిర్దేశించబడిన	पृथूपदिष्टां	instructed by Prithu
धरित्रीम्	భూమి నుండి	धरित्रीम्	caused the earth
भास्वन्ति	ప్రకాశించుచున్న	भास्वन्ति	glittering
रत्नानि	రత్నములను	रत्नानि	great jewels
च	మరియు	च	and
महौषधीः	గొప్ప ఓషధులను	महौषधीः	herbs
दुदुहुः	పిదికిరి.	दुदुहुः	milked.

తాత్పర్యము:- పృథు చక్రవర్తి మాట ప్రకారం, కొండలు అన్నీ కలసి మేరు పర్వతాన్ని అనుభవం గల గొల్లగాను, భూమిని ఆవుగాను, హిమశైలాన్ని ఆవుదూడగాను నిలిపి, భూమి నుండి తమకు కావలసినన్ని రత్నములను గొప్పగొప్ప ఔషధులను పిదికికొన్నవి.

Purport:- Taking him as the calf while the expert milker mount Meru remaining as supervisor, all the mountains milked from the earth brilliant jewels and valuable medicinal herbs as directed by Pruthu (The king).

3. అనన్తరత్నప్రభవస్య యస్య హిమం న సౌభాగ్యవిలోపి జాతమ్, अनन्तरत्नप्रभवस्य यस्य हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम् ।
ఏకో హి దోషో గుణసన్నిపాతే నిమజ్జతీన్దోః కిరణేష్వివాంకః. एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः ॥

पदविभागः :- अनन्तरत्नप्रभवस्य, यस्य, हिमं, न, सौभाग्यविलोपि, जातम् । एकः, हि, दोषः, गुणसन्निपाते, निमज्जति, इन्दोः किरणेषु, इव, अङ्कः ॥

प्रतिपदार्थः :-

अनन्तरत्नप्रभवस्य	అంతులేని రత్నాలకు పుట్టినిల్లైన	अनन्तरत्नप्रभवस्य	It was the source of endless jewels.
यस्य	ఏ హిమవంతునికి	यस्य	of Himavan
हिमं	మంచు,	हिमं	snow

सौभाग्यविलोपि	వైభవాన్ని పాడుచేసేది.	सौभाग्यविलोपि	the destroyer of its beauty
न जातम्	కాలేదు.	न जातम्	did not become
एकः हि दोषः	ఒకే ఒక్క దోషము	एकः हि दोषः	for one fault
गुणसन्निपाते	సుగుణాల రాశిలో	गुणसन्निपाते	multitude of virtues
इन्दोः	చంద్రుని యొక్క	इन्दोः	of the moon
किरणेषु	కిరణాలలో	किरणेषु	in the rays
अङ्कः इव	మచ్చవలె	अङ्कः इव	as a stain
निमज्जति	మునిగిపోతుంది (కనపడదు).	निमज्जति	fault becomes no loss.

తాత్పర్యము :- ఎన్నో రత్నములకు పుట్టినిల్లైన హిమవంతునిలో మంచు కూడా ఉన్నది. చల్లని కిరణాలు గల చంద్రునిలో మచ్చ వున్నట్లు, కాని ఆ మంచు అతని వైభవాన్ని ఏ మాత్రం నష్టపరచేది కాదు, చంద్రుని కిరణాల వైభవానికి వానిలోని మచ్చవలన ఏ నష్టమూ కలుగనట్లే.

Purport:- To him, the receptacle of all jewels, snow could not become a destroyer of beauty, for a single blemish is often submerged as the spot in the rays of the moon.

4. యశ్చాప్సరోవిభ్రమమణ్డనానాం సంపాదయిత్రీం శిఖరైర్బిభర్తి. यश्चाप्सरोविभ्रममण्डनानां सम्पादयित्रीं शिखरैर्बिभर्ति ।
వలాహకచ్ఛేదవిభక్తరాగా మకాలసన్ధ్యామివ ధాతుమత్తామ్. वलाहकच्छेदविभक्तरागामकालसन्ध्यामिव धातुमत्ताम् ॥

पदविभागः :- यः, च, अप्सरोविभ्रममण्डनानां, संपादयित्रीं, शिखरैः, बिभर्ति । वलाहकच्छेदविभक्तरागाम्, अकालसन्ध्याम्, इव, धातुमत्ताम् ॥

प्रतिपदार्थः :-

च	మరియు	च	And
यः	హిమవంతుడు	यः	Himavan
अप्सरोविभ्रममण्डनानां	అప్సరసల యొక్క తడబాటు తనమున అలంకారములను,	अप्सरोविभ्रममण्डनानां	inducing the conquetry and decorations, under a mistaken of idea
संपादयित्रीं	సమకూర్చునట్టి	संपादयित्रीं	inducing
वलाहकच्छेदविभक्तरागां	మబ్బు ముక్కలలో వ్యాపించిన ఎరుపు గల	वलाहकच्छेदविभक्तरागां	and by which divisions of clouds were tinged of a red hue
धातुमत्ताम्	ధాతువుల కలిమిని,	धातुमत्ताम्	mineral ledness
अकालसन्थ्यां इव	వేళ కాని వేళ యేర్పడిన సంధ్యా కాంతి వలె	अकालसन्थ्यां इव	idea of the being evening at odd time
शिखरैः	శిఖరముల చేత	शिखरैः	by the peaks
बिभर्ति	వహించు చున్నది.	बिभर्ति	it bears

తాత్పర్యము :- హిమాలయముపై సింధూర గైరికాది ధాతువులున్నవి. దీనిపై బడిన ఎండ, ఎర్రని కాంతిని మేఘములపై ప్రతిఫలింప జేస్తున్నది. దానిని చూచి అప్సరసలు సంధ్యాసమయమైనదని భ్రమించి తత్తరపాటుతో అస్తవ్యస్తంగా ఆభరణములను అలంకరించుకుంటారు.

Purport:- On this peaks he bears the minerals that constitute the ingredients of the ungrants of celestial nymphs, which produce an appearance of the entimely twilight.

5. ఆ మేఖలం సఞ్చరతాం ఘనానాం ఛాయా మధస్సానుగతాం నిషేవ్య,
ఉద్వేజితా వృష్టిభిరాశ్రయన్తే శృఙ్గాణి యస్యాతపవన్తి సిద్ధాః.
आमेखलं सञ्चरतां घनानां छायामधः सानुगतां निषेव्य ।
उद्वेजिता वृष्टिभिराश्रयन्ते शृङ्गाणि यस्यातपवन्ति सिद्धाः ॥

पदविभागः :- आमेखलम्, सञ्चरताम्, घनानां, छायाम्, अधः, सानुगताम्, निषेव्य । उद्वेजिताः, वृष्टिभिः, आश्रयन्ते, शृङ्गाणि, यस्य, आतपवन्ति, सिद्धाः ॥

प्रतिपदार्थः :-

सिद्धाः	సిద్ధులు	सिद्धाः	Siddhas
आमेखलम्	కొండల మధ్య	आमेखलम्	to the middle part of the mountains
संचरतां	సంచరించుచున్న	संचरतां	moving
घनानां	మేఘముల యొక్క	घनानां	clouds
अधः	క్రింద	अधः	lower
सानुगतां	చరియలపై పొందిన	सानुगतां	sowgut
छायां	నీడను	छायां	the shade
निषेव्य	అనుభవించి	निषेव्य	having enjoyed
वृष्टिभिः	వాన చేత	वृष्टिभिः	by the rain
उद्वेजिताः (सन्तः)	చికాకు పరచబడిన వారగుచూ	उद्वेजिताः (सन्तः)	having been troubled
यस्य	హిమవత్పర్వతము యొక్క	यस्य	to Himavan
आतपवन्ति	ఎండ గల	आतपवन्ति	sunny
शृङ्गाणि	శిఖరములను	शृङ्गाणि	peaks
आश्रयन्ति	ఆశ్రయించు చున్నారు.	आश्रयन्ति	reached

తాత్పర్యము :- హిమాలయంపై సిద్ధులు సంచరిస్తూ ఉంటారు. ఆ పర్వతం నడుమ భాగమున వారు సంచరించే సమయంలో మేఘములు కూడా నీడపరుస్తూ సంచరిస్తూ ఉంటాయి. సిద్ధులు ఆ నీడలో సుఖాన్ని అనుభవిస్తారు. అంతలో ఆ మేఘములు వర్షించనారంభిస్తాయి. అప్పుడు ఆ సిద్ధులు అక్కడ నుండి వెచ్చదనం కోసం ఆ కొండపైభాగాన్ని చేరుకుంటారు. అక్కడ ఎండ ఉండటం వలన ఆ వెచ్చదనంతో సుఖిస్తారు.

Purport:- Having enjoyed the cool shades of the clouds that move about the slopes of the mountain, the Siddhas move in haste to the Sunny peaks to escape the shower that is likely to drench them.

6. పదం తుషారస్రుతిధౌతరక్తం యస్మిన్నదృష్ట్వాపి హతద్విపానామ్. पदं तुषारस्त्रुतिधौतरक्तं यस्मिन्नदृष्ट्वापि हतद्विपानाम् ।
విదన్తిమార్గం నఖరన్ధ్రముక్తై ర్ముక్తాఫలైః కేసరిణాం కిరాతాః. विदन्ति मार्गं नखरनध्रमुक्तैर्मुक्ताफलैः केसरिणां किराताः ॥

पदविभागः :- पदं, तुषारसृति, धौतरक्तम्, यस्मिन् न, दृष्ट्वा, अपि हतद्विपानाम् । विदन्ति, मार्गं, नखरन्ध्रमुक्तैः, मुक्ताफलैः, केसरिणाम्, किराताः ॥

प्रतिपदार्थः :-

यस्मिन्	ఏ హిమాలయము నందు	यस्मिन्	In this mountain
किराताः	బోయవారు	किराताः	hunters
हतद्विपानाम्	చంపబడిన ఏనుగులు గల,	हतद्विपानाम्	elephants had been killed
केसरिणां	సింహముల యొక్క	केसरिणां	of the lions
नखरन्ध्रमुक्तैः	గోళ్ళ సందుల నుండి జారిపడిన	नखरन्ध्रमुक्तैः	dropped from the concavity of their claws
मुक्ताफलैः	ముత్యముల చేత	मुक्ताफलैः	by means of pearls
तुषारस्रुति धौतरक्तं	మంచుతో చెరిపివేయబడిన రక్తము గల	तुषारस्रुति धौतरक्तं	the bloody stain washed off by the melting down of the snow
पदं	మార్గమును	पदं	the way
न दृष्ट्वा अपि	చూడక పోయినను	न दृष्ट्वा अपि	though did not sea
विदन्ति	తెలుసుకొను చున్నారు.	विदन्ति	able to know the way.

తాత్పర్యము :- ఆ హిమాలయాలలో ఏనుగులు, సింహాలు ఉన్నాయి. వాటిని వేటాడే బోయలు ఉన్నారు. సింహాలు ఏనుగుల కుంభస్థలాలను చీల్చి చంపగా ఆ సింహాల రక్తపు మరకలు దారి పొడుగునా పడినాయి. కాని అవి మంచులో కరిగిపోవటం వలన బోయలకు ఆ సింహాల జాడ తెలుసుకోవటానికి వీలుకాలేదు. అయినా సరే బోయలు తెలుసుకోగలిగారు. ఎలాగంటే ఏనుగుల కుంభాలను చీల్చినప్పుడు సింహాల పంజాలలో చిక్కి కొన్ని ముత్యాలు, ఆ సింహాలు నడిచిన దారిలో జారిపడి ఉంటాయి. వాటిని బట్టి ఆ సింహాల జాడను బోయలు తెలుసుకోగలిగారు.

Purport:- There that Kiratas could follow the foot marks of the lions that have killed the elephants despite the blood having been washed by the snow, since they could notice the pearls dropped from the cavities of their claws.

7. న్యస్తాక్షరా ధాతురసేన యత్ర భూర్జత్వచః కుఞ్జరబిన్దుశోణాః, न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः ।
వ్రజన్తి విద్యాధరసున్దరీణా మనఙ్గ లేఖ క్రియయోపయోగమ్. व्रजन्ति विद्याधरसुन्दरीणामनङ्गलेखक्रिययोपयोगम् ॥

पदविभागः :- न्यस्ताक्षराः, धातुरसेन, यत्र, भूर्जत्वचः, कुञ्जरबिन्दुशोणाः । व्रजन्ति, विद्याधरसुन्दरीणाम्, अनङ्गलेख क्रियया, उपयोगम् ॥

प्रतिपदार्थः :-

यत्र	ఏ హిమాలయము నందు	यत्र	In this mountain Himavan
धातुरसेन	ధాతుద్రవముతో	धातुरसेन	with the mineral fluid
न्यस्त	ఉంచబడిన	न्यस्त	was kept
अक्षराः	అక్షరములు గలవైన	अक्षराः	with letters written on them
कुञ्जरबिन्दु शोणाः	ఏనుగుల చర్మములపై గల మచ్చల వలె ఎర్రవైన	कुञ्जरबिन्दु शोणाः	like the red marks on the elephant's trunks a useful instrument
भूर्जत्वचः	భూర్జవృక్షముల బెరడులు	भूर्जत्वचः	the barks of the Bhurjara tree

विद्याधर सुन्दरीणाम्	విద్యాధర స్త్రీలకు	विद्याधर सुन्दरीणाम्	of the vidyadhara ladies
अनङ्गलेख क्रियया	ప్రేమలేఖలు వ్రాయుపనితో	अनङ्गलेख क्रियया	in the way of love correspondence
उपयोगम्	ప్రయోజనమును	उपयोगम्	useful
व्रजन्ति	పొందుచున్నవి.	व्रजन्ति	become

తాత్పర్యము :- ఆ హిమాలయాలలో విద్యాధరులను దేవయోనులు తిరుగుతూ ఉంటారు. ఆ సుందరీమణులు తమ ప్రియులకు ప్రేమలేఖలు వ్రాయుటలో అక్కడి భూర్జ వృక్షముల బెరడులు, గైరికాది ధాతువులు, కాగితము సిరాలవలె ఉపయోగపడుతూ వుంటాయి. ఈ భూర్జర బెరడుల మీది అక్షరములు ఏనుగు చర్మము మీది ఎర్రని మచ్చలవలె ఉంటాయి.

Purport:- There the barks of the Birch trees marked with letters drawn with minaral fluid and appearing as the red spots on the body of elephants become useful to the beautiful women of the Vidyadhavas for their amatory correspondences.

8. యః పూరయన్కీచకరన్ధ్రభాగాన్ దరీముఖోత్థేన సమీరణేన, यः पूरयन्कीचकरन्ध्रभागान्दरीमुखोत्थेन समीरणेन ।

ఉద్గాస్యతా మిచ్ఛతికిన్నరాణాం తానప్రదాయిత్వమివోపగన్తుమ్. उद्गास्यतामिच्छति किन्नराणां तानप्रदायित्वमिवोपगन्तुम् ॥

पदविभागः :- यः, पूरयन्, कीचकरन्ध्रभागान्, दरीमुख+उत्थेन, समीरणेन । उद्गास्यताम्, इच्छति, किन्नराणाम्, तानप्रदायित्वम्, इव, उपगन्तुम् ॥

प्रतिपदार्थः :-

यः	ఏ హిమవంతుడు	यः	This mountain
दरीमुख	గుహల ముఖముల నుండి	दरीमुख	from the mouths of caves
उत्थेन	వెలువడిన	उत्थेन	rising
समीरणेन	గాలితో	समीरणेन	with the wind
कीचक	వెదురు చెట్ల యొక్క	कीचक	of fattling bamboos
रन्ध्रभागान्	రంధ్రములున్న తావులను	रन्ध्रभागान्	hallow parts
पूरयन्	నింపుచూ	पूरयन्	filling
उद्गास्यतां	గొంతెత్తి పాడుచున్న	उद्गास्यतां	about to sing high
किन्नराणां	కిన్నర స్త్రీలకు	किन्नराणां	of the kinnaras
तान प्रदायित्वम्	పక్కవాయిద్య గౌరవమును	तान प्रदायित्वम्	supplier of musical tunes
उपगन्तुम्	పొందుటకు	उपगन्तुम्	to obtain
इच्छति इव	కోరుచున్నట్లుగా ఉన్నాడు.	इच्छति इव	as if wishing

తాత్పర్యము :- ఆ హిమాలయం మీద కిన్నరలు తిరుగుతూ ఉంటారు. వారుగొంతెత్తి బిగ్గరగా పాడుతూ ఉండగా, హిమవంతుడు సంతోషంతో వారికి ప్రక్క వాయిద్యంగా తన గుహల వంటి నోళ్ళతో గాలి పూరించి అచట గల వెదురుతోటలోని వెదుళ్ళలో సహజంగా వున్న రంధ్రాలతో వేణువులూదినట్లుగా గౌరవాస్పదుడవుతున్నాడు.

Purport:- There are holes of the bamboos through which passes the wind blown from the mouth of the mountain caves seem to play accompaniment to the singing of the Kinnaras who sing their songs in a high pitch.

9. కపోలకణ్డూః కరిభిర్వినేతుం విఘట్టితానాం సరళద్రుమాణామ్, యత్ర స్రుతక్షీరతయా ప్రసూతస్సానూని గన్ధస్సురభీకరోతి.

कपोलकण्डूः करिभिर्विनेतुं विघट्टितानां सरलद्रुमाणाम् । यत्र स्रुतक्षीरतया प्रसूतः सानूनि गन्धः सुरभीकरोति ॥

पदविभागः :- कपोल, कण्डूः, करिभिः, विनेतुं, विघट्टितानां, सरलद्रुमाणाम् । यत्र, स्रुत, क्षीरतया, प्रसुतः, सानूनि, गन्धः, सुरभीकरोति ॥

प्रतिपदार्थः :-

यत्र	ఏ హిమాలయము పైన	यत्र	In this mountain
कपोल	చెక్కిళ్ళ యొక్క	कपोल	of their temples
कण्डूः	దురదను	कण्डूः	itching
विनेतुं	పోగొట్టుకొనుటకు	विनेतुं	for assuaging
करिभिः	ఏనుగుల చేత	करिभिः	by the elephants
विघट्टितानां	రాపిడి చేయబడిన	विघट्टितानां	rubbed against
सरलद्रुमाणां	దేవదారు వృక్షముల యొక్క	सरलद्रुमाणां	of sarala trees
स्रुत	స్రవించిన	स्रुत	by the issue
क्षीरतया	పాలుగలవగుట చేత	क्षीरतया	of milk
प्रसुत	పుట్టిన (ఏర్పడిన)	प्रसुत	existed
गन्धः	వాసన	गन्धः	the scent
सानूनि	చరియలను	सानूनि	the peaks
सुरभीकरोति	మంచి వాసన గలవిగా చేయుచున్నది.	सुरभीकरोति	perfumes.

తాత్పర్యము :- ఆ హిమాలయముపైన దేవదారు వృక్షాలు ఉన్నాయి. మదించిన ఏనుగులకు చెక్కిళ్ళు దురదపెట్టగా ఆ దురదను పోగొట్టుకోవటానికి అవి దేవదారుల మానులకు చెక్కిళ్ళను రుద్దుకుంటాయి. ఆ విధంగా కలిగిన రాపిడికి ఆ చెట్లమానుల బెరడు రేగిపోయి, పాలుకారటం వలన ఆ పాల సుగంధం ఆ కొండ చరియలందంతటా వ్యాపిస్తున్నది.

Purport:- There the mountain slopes become fragrant with the odour of the milky juice of the sarala trees rubbed by the temples of elephants to ease their itching sensation.

10. వనేచరాణాం వనితాసఖానాం దరీగృహోత్సఙ్గనిషక్తభాసః, భవన్తి యత్రౌషధయో రజన్యామతైలపూరాస్సురతప్రదీపాః.

वनेचराणां वनितासखानां दरीगृहोत्सङ्गनिषक्तभासः । भवन्ति यत्रौषधयो रजन्यामतैलपूराः सुरतप्रदीपाः ॥

पदविभागः :- वनेचराणां, वनितासखानां, दरीगृह+उत्सङ्ग, निषक्त, भासः । भवन्ति, यत्र, औषधयः, रजन्याम्, आतैलपूराः, सुरतप्रदीपाः ॥

प्रतिपदार्थः :-

यत्र	ఏ హిమాలయముపైన	यत्र	In this mountain
रजन्याम्	రాత్రుల యందు	रजन्याम्	at night
दरीगृह	గుహలు అనబడు ఇండ్ల యొక్క	दरीगृह	of the houses of caves
उत्सङ्ग	లోపలి భాగముల యందు	उत्सङ्ग	in the interior

निषक्त	వ్యాపించబడిన	निषक्त	occupied
भासः	ప్రకాశము గల	भासः	glittering
ओषधयः	ఔషధులు	ओषधयः	herbs
वनितासखानां	స్త్రీల స్నేహము గల	वनितासखानां	associated with ladies
वने चराणां	అరణ్యములలో తిరుగునట్టి	वने चराणां	the hunters roaming in
	కిరాతులకు		the forest
आतैलपूराः	నూనె నింపనటువంటి	आतैलपूराः	without oil
सुरतप्रदीपाः	పడకటింటి దీపాలు	सुरतप्रदीपाः	bed lamps
भवन्ति	అగుచున్నవి.	भवन्ति	become.

తాత్పర్యము :- హిమాలయంపై అడవులలో తిరిగే బోయలు చీకటి పడగానే ఆ కొండగుహలలోకి చేరుకుంటారు. ఆ రాత్రి అక్కడే గడిపివేస్తారు. ఒంటరి వారుకారు. వారితో వారివారి ఆడవారు కూడా ఉన్నారు. కనుక జంటలుగా కాలక్షేపం. అయ్యో! కటికచీకటి కదా పురుగూ పుట్రా ఉంటాయన్న భయం వారికిలేదు. ఎందుకంటే ఆ గుహలలో స్వయప్రకాశం గల ఔషధులున్నాయి. నూనెతో అవసరం లేకుండానే అవి వెలుగుతుంటాయి. చీకట్లు మరీ వెలిగిపోతాయి. జంటలుగా ఉన్న వారు శృంగారం చేస్తున్నా, అవి ఆరని దీపాలు. వాటిని ఆర్పటం కుదరదు.

Purport:- There the medicinal plants shed light into the cavities of the mountain caves inhabited by the sporting forest dwellers accompanied by their females, without having to be fed by oils.

11. ఉద్వేజయత్యఙ్గుళిపార్ష్ణిభాగాన్మార్గే శిలీభూతహిమేపి యత్ర, उद्वेजयत्यङ्गुलिपार्ष्णिभागान्मार्गे शिलीभूतहिमेऽपि यत्र ।
న దుర్వహశ్రోణిపయోధరార్తా భిన్దన్తి మన్దాం గతి మశ్వముఖ్యః. न दुर्वहश्रोणिपयोधरार्ता भिन्दन्ति मन्दां गतिमश्वमुख्यः ॥

पदविभागः :- उद्वेजयति, अङ्गुलिपार्ष्णि, भागान्, मार्गे, शिलीभूतहिमे, अपि, यत्र । न, दुर्वह, श्रोणि, पयोधर, आर्ताः, भिन्दन्ति, मन्दां, गतिम्, अश्वमुख्यः ॥

प्रतिपदार्थः :-

यत्र	ఏ హిమాలయమందు	यत्र	In the mountain
शिलीभूतहिमे	గడ్డకట్టిన మంచు గల	शिलीभूतहिमे	frozen with snow
मार्गे	దారిలో	मार्गे	on the way
अङ्गुलिपार्ष्णि	వ్రేళ్ళను మడమలను,	अङ्गुलिपार्ष्णि	in toes and heel
उद्वेजयति	బాధపెట్టుచున్నప్పటికిని	उद्वेजयति	though afflicted
दुर्वह	భారమైన	दुर्वह	heavy
श्रोणि	పిరుదులు	श्रोणि	buttocks
पयोधरा	పాలిండ్లచే,	पयोधरा	breasts
आर्ताः	బాధపడుచున్న	आर्ताः	though afflicted
अश्वमुख्यः	అశ్వముఖులు (కిన్నరులు)	अश्वमुख्यः	the kinnaras

मन्दां	మెల్లని	मन्दां	slow
गतिं	నడకను	गतिं	walking
न भिन्दन्ति	మార్చుకొనకుందురు.	न भिन्दन्ति	do not change their walk

తాత్పర్యము :- ఆ హిమాలయంలో కిన్నర స్త్రీలు తిరుగుతూ ఉంటారు. వారు నడిచే దారి అంతా గడ్డకట్టిన మంచుతో కప్పబడి వుంటుంది. అందువలన వారి కాలివ్రేళ్ళు, మడమలు బాధపెడతాయి. అయినా వారు మెల్లగానే నడుస్తుంటారు తప్ప నడకవేగం పెంచరు. కారణం వారి పిరుదులూ, పాలిండ్లు తొందరగా నడవటానికి సహకరించవు.

Purport:- There despite their sides of toes and heels bitten by the blocks of snow, the Asvamukhis possessed of heavy hips and full breasts do not swerve from their path changing their lazy gait.

12. దివాకరాద్రక్షతి యో గుహాసు లీనం దివాభీతమివాన్ధకారమ్, क्षुద్రేపినూనం శరణం ప్రపన్నే మమత్వ ముచ్చైశ్శిరసాం సతీవ.

दिवाकराद्रक्षति यो गुहासु लीनं दिवाभीतमिवान्धकारम् ।
क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैःशिरसां सतीव ॥

पदविभागः :- दिवाकरात्, रक्षति, यः, गुहासु, लीनं, दिवाभीतं, इव, अन्धकारम् । क्षुद्रे, अपि, नूनं, शरणं, प्रपन्ने, ममत्वम्, उच्चैः, शिरसां, सति, इव ॥

प्रतिपदार्थः :-

यः	ఎవడు (ఏ హిమవంతుడు)	यः	The Himavan
दिवाभीतं	పగటికి భయపడిన వాడువలె	दिवाभीतं	afraid as it were of the day
अन्धकारं	చీకటిని	अन्धकारं	the darkness
गुहासु	గుహలలో	गुहासु	to its caves
लीनं	దాగిన దానిని	लीनं	adhering
दिवाकरात्	సూర్యుని బారి నుండి	दिवाकरात्	from the sun
रक्षति	రక్షించు చున్నాడు	रक्षति	protects
उच्चैः शिरसां	గొప్పవారికి	उच्चैः शिरसां	for great persons
शरणं प्रपन्ने	శరణుపొందిన	शरणं प्रपन्ने	taking refuge
क्षुद्रे अपि	హీనుని యందు సైతము	क्षुद्रे अपि	even the inferior persons
सति इव	సత్పురుషుల యందు వలె	सति इव	as if good people
ममत्वं	అభిమానము.	ममत्वं	affection.

తాత్పర్యము :- ఆ హిమాలయంలోని గుహలలో చీకటి ఉంటుంది. ఇది పగటి కాంతికి భయపడిన గుడ్లగూబవలె ఉంటుంది. దీనిని హిమవంతుడు శరణాగతుని రక్షించినట్లు సూర్యుని వలన భయం లేకుండా అభయమిచ్చి రక్షిస్తాడు. చీకటిక్షుద్రమయింది. అందరికీ అపకారం చేసేదికదా! దానికి రక్షణ కల్పించటం దోషం కాదా? అంటే కాదు. అది గొప్పవారి లక్షణం. శరణన్నవారు సన్మార్గుడైనా, దుర్మార్గుడైనా భేదం లేకుండా అభయమిచ్చి రక్షించుటయే రాజసలక్షణం అని కవి సమర్థన.

Purport:- There the caves seem to protect the darkness giving shelter from the blazing Sun as it were afraid (like an owl) surely the exalted ones provide help even to the lovely supplaint seeking protection, with a feeling of kinship.

13. లాఙ్గూలవిక్షేపవిసర్పిశోభై రిత స్తతశ్చన్ద్రమరీచిగౌరైః लाङ्गूलविक्षेपविसर्पिशोभैरितस्ततश्चन्द्रमरीचिगौरैः ।

యస్యార్థయుక్తం గిరిరాజశబ్దం కుర్వన్తి వాలవ్యజనైశ్చమర్యః. यस्यार्थयुक्तं गिरिराजशब्दं कुर्वन्ति वालव्यजनैश्चमर्यः ॥

पदविभागः :- लाङ्गल, विक्षेपविसर्पि, शोभैः, इतस्ततः, चन्द्रमरीचि, गौरैः । यस्य, अर्थयुक्तं, गिरिराजशब्दं, कुर्वन्ति, वाल, व्यजनैः, चमर्यः ॥

प्रतिपदार्थः :-

चमर्यः	చమరీ మృగములు	चमर्यः	The chamari deers
इतस्ततः	ఇటు నటు	इतस्ततः	this and that way
लाङ्गल	తోకలను	लाङ्गल	their tails
विक्षेप	కదిలించుట వలన	विक्षेप	by the waving
विसर्पि	వ్యాపించిన	विसर्पि	spread
शोभैः	కాంతులు గల	शोभैः	and handsome
चन्द्रमरीचि	చంద్రుని కిరణాల వలె	चन्द्रमरीचि	moon light
गौरैः	తెల్లదనమును గల	गौरैः	fair as
वाल	తోకపై నున్న వెంట్రుకలు గల	वाल	their hair that is on tails
व्यजनैः	వింజామరలతో	व्यजनैः	by the fan
यस्य	ఏ హిమవంతుని యొక్క	यस्य	of the Himavan
गिरिराजशब्दं	నగాధిరాజు అను బిరుదును	गिरिराजशब्दं	his title king of mountains
अर्थयुक्तं	అర్థము గల దానినిగా	अर्थयुक्तं	a significant
कुर्वन्ति	చేయుచున్నవి.	कुर्वन्ति	make.

తాత్పర్యము :- హిమాలయం మీద చమరీమృగాలుంటాయి. వాటి తోకలకు కుచ్చుగా, తెల్లని వెంట్రుకలుండి చూడటానికి (విసనకర్రవలె) వింజామరల వలె ఉంటాయి. ఆ తెల్లదనం వెన్నెలవలె ఉంటుంది. అట్టి తోకలు అటూఇటూ కదిలిస్తూ తిరుగుతూ ఉంటే, ఆ చర్య అవి హిమవంతునికి వింజామరలు వీస్తున్నట్లు అనిపిస్తుంది. అందువలన హిమవంతుని నగాధిరాజత్వం సార్థకమవుతున్నది. రాజుగారికి, వింజామరలు వీచే వారుండటం సహజం కదా!

Purport:- There are camare deer proclaim the aptness of his title as the king by the wavings of their tails which are as white as the rays of the moon, here and there.

14. భాగీరథీనిర్ఝర శీకరాణాం వోఢా ముహుః కంపిత దేవదారుః भागीरथीनिर्झर शीकराणां वोढा मुहुः कम्पितदेवदारुः ।

యద్వాయు రన్విష్టమృగైః కిరాతై రాసేవ్యతే భిన్న శిఖణ్డిబర్హః. यद्वायुरन्विष्टमृगैः किरातैरासेव्यते भिन्नशिखण्डिबर्हः ॥

पदविभागः :- भागीरथीनिर्झर, शीकराणां, वोढा, मुहुः, कम्पित, देवदारुः । यत्, वायुः, अन्विष्टमृगैः, किरातैः, आसेव्यते, भिन्न, शिखण्डिबर्हः ॥

प्रतिपदार्थः :-

भागीरथी निर्झर	గంగానది ప్రవాహపు	भागीरथी निर्झर	waterfall of Ganges
शीकराणां	తుంపురుల యొక్క	शीकराणां	with the particles of
वोढा	మోయునది	वोढा	bears

मुहुः	మాటి మాటికి	मुहुः	frequently
कम्पित	ఊపబడిన	कम्पित	charged
देवदारुः	మంచి గంధపు చెట్లు కలదియు	देवदारुः	The Devadaru tree
भिन्न	విప్పుకొనిన	भिन्न	open
शिखण्डिबर्हः	నెమలి పింఛములు కలదియు(అయిన)	शिखण्डिबर्हः	the peacock feathers
यत्	ఏ	यत्	of this mountain
वायुः	గాలి (కలదో అది)	वायुः	the air
अन्विष्ट	వెదకబడుచున్న	अन्विष्ट	searching
मृगैः	జంతువులు గల	मृगैः	by the animals
किरातैः	బోయవారిచే	किरातैः	by the hunters
आसेव्यते	అనుభవింప బడుచున్నది.	आसेव्यते	enjoyed.

తాత్పర్యము :- హిమాలయం మీద బోయలు జంతువులను వెదికే సమయంలో అలసట లేకుండా చేస్తుంది అక్కడి గాలి. ఆ గాలికి అంతటి శక్తి ఎలా వచ్చిందంటే - అది గంగానది మీదగా వీస్తున్నదై ఆ చల్లదనాన్నే కాకుండా మాటిమాటికి కదులుచున్న గంధపు చెట్ల సువాసనలను తుంపురులతో మోసుకొస్తున్నది. ఆ హాయికి తగినట్లే వీరికి కనువిందుగా అక్కడ ఈ చల్లని గాలిలో పురివిప్పిన నెమళ్ళు కలిపిస్తుంటాయి. ఇంక అలసటకు తావెక్కడ?

Purport:- There the Kiratas enjoy the breeze carrying with it the spray of the waters of the Ganges, which shake the Devadaru trees and agitate the bunches of the feathers of peacock tied to their hips.

15. సప్తర్షి హస్తావచితావ శేషాణ్యధో వివస్వాన్ పరివర్తమానః, पद्मानि यस्याग्रसरोरुहाणि प्रबोधयत्यूर्ध्वमुखैर्मयूखैः ॥

సప్తर्षिहस्तावचितावशेषाण्यधो विवस्वान्परिवर्तमानः ।
పద్మాని యస్యాగ్రసరోరుహాణి ప్రబోధయత్యూర్ధ్వముఖైర్మయూఖైః.

पदविभागः :- सप्तर्षिहस्त+अवचित+अवशेषाणि, अधः, विवस्वान्, परिवर्तमानः । पद्मानि, यस्य, अग्र, सरोरुहाणि, प्रबोधयति, ऊर्ध्वमुखैः, मयूखैः ॥

प्रतिपदार्थः :-

यस्य	ఏ హిమవంతుని యొక్క	यस्य	Of the Himavan
अग्र	పై భాగమున గల	अग्र	upward
सरोरुहाणि	సరస్సులలో మొలిచిన	सरोरुहाणि	planted in the lake
पद्मानि	తామర పూవులను	पद्मानि	the lotus
सप्तर्षि	సప్త ఋషుల యొక్క	सप्तर्षि	of seven Rishis
हस्त	చేతులతో	हस्त	by the hands
अवचित	త్రుంచబడినవి కాగా	अवचित	plucked
अवशेषाणि	మిగిలిన వాటిని	अवशेषाणि	the rest of the lotus flower

अधः	క్రింది భాగమున	अधः	below
परिवर्तमानः	తిరుగుచున్న	परिवर्तमानः	revolving
विवस्वान्	సూర్యుడు	विवस्वान्	the sun
ऊर्ध्वमुखैः	పై దిక్కుగా ప్రసరించుచున్న	ऊर्ध्वमुखैः	moving upward
मयूखैः	కిరణముల చేత	मयूखैः	by the rays
प्रबोधयति	వికసింప చేయుచున్నాడు.	प्रबोधयति	making them to blossom

తాత్పర్యము :- ఆ హిమాలయం పైభాగమున సరస్సులున్నాయి. వానిలో తామరపూవులున్నాయి. ఇవి సూర్యకిరణాలకు వికసిస్తున్నాయి. కాని సరస్సులో పూచిన తామరలలో కొన్నింటిని సప్త మహర్షులు పూజకోసం కోసుకు వెళ్ళగా మిగిలినవి మాత్రమే సూర్యకిరణాలకు విచ్చుకుంటున్నాయి. వీనిని వికసింపజేసేవి సూర్యకిరణాలలో పైపై దిక్కుగా ప్రసరించేవి. నేలబారువికాదు.

Purport:- There the Sun blossoms rest of the lotuses collected and carried by the Saptarshis by directing his rays upwards while moving underneath on a lower level.

16. యజ్ఞాఙ్గయోనిత్వమవేక్ష్య యస్య సారం ధరిత్రీధరణక్షమం చ. यज्ञाङ्गयोनित्वमवेक्ष्य यस्य सारं धरित्रीधरणक्षमं च ।
ప్రజాపతిః కల్పితయజ్ఞభాగం శైలాధిపత్యం స్వయమన్వతిష్ఠత్. प्रजापतिः कल्पितयज्ञभागं शैलाधिपत्यं स्वयमन्वतिष्ठत् ॥

पदविभागः :- यज्ञ+अङ्गयोनित्वम्, अवेक्ष्य, यस्य, सारं, धरित्री, धरण, क्षमं च । प्रजापतिः, कल्पित, यज्ञभागं, शैल+आधिपत्यं स्वयम्, अन्वतिष्ठत् ॥

प्रतिपदार्थः :-

यस्य	ఏ హిమవంతుని యొక్క	यस्य	Of Himavan
यज्ञ	యజ్ఞ సంబంధమైన	यज्ञ	of the sacrificial
अङ्ग	వస్తువుల	अङ्ग	requisites
योनित्वम्	కలిమిని	योनित्वम्	productiveness
धात्री	భూమిని	धात्री	the earth
धरण च	మోయుట యందలి	धरण च	capable of supporting
क्षम	శక్తిని	क्षम	his strength
अवेक्ष्य	చూచి (తెలిసికొని)	अवेक्ष्य	observing
प्रजापतिः	బ్రహ్మ	प्रजापतिः	the creator
स्वयं	తనంతతానే	स्वयं	himself
कल्पित	ఇవ్వబడిన	कल्पित	conferred
यज्ञभागं	యజ్ఞములలో భాగమును (హవిర్భాగమును)	यज्ञभागं	shares in sacrifices
शैल	కొండలపై	शैल	kingdom of mountains
आधिपत्यम्	అధికారమును	आधिपत्यम्	the power
अन्वतिष्ठत्	అనుగ్రహించెను.	अन्वतिष्ठत्	allotted.

తాత్పర్యము :- హిమాలయంపై యజ్ఞమునకు కావలసిన వస్తువులు లభిస్తాయి. కనుక దేవతలతో సమానంగా యజ్ఞహవిస్సులను అందుకొనే అర్హతను ఆ బ్రహ్మదేవుడు తనకు తానే కల్పించాడు హిమవంతునికి. పైగా భూమిని ధరించగల బలమూ, సామర్థ్యము కూడా కలవాడు కనుక హిమవంతునికే కొండలపై రాజుగా అధికారాన్ని కూడా కల్పించాడు.

Purport:- Realising his prowess as the sources of the articles for sacrifices and strength to support the earth, the lord of creation set apart for him a share in sacrificial rites and conferred upon him the sovereignty of the mountains.

17. స మానసీం మేరుసఖః పితౄణాం కన్యాం కులస్యస్థితయే స్థితిజ్ఞః
మేనాం మునీనామపి మాననీయామాత్మానురూపాం విధినోపయేమే.

स मानसीं मेरुसखः पितृणां कन्यां कुलस्य स्थितये स्थितिज्ञः।
मेनां मुनीनामपि माननीयामात्मानुरूपां विधिनोपयेमे ॥

पदविभागः :- सः, मानसीं, मेरुसखः, पितृणां, कन्यां, कुलस्य, स्थितये, स्थितिज्ञः, मेनां, मुनीनां, अपि, माननीयां, आत्मानुरूपां, विधिना, उपयेमे ॥

प्रतिपदार्थः :-

मेरुसखः	మేరు పర్వతమునకు మిత్రుడు	मेरुसखः	The friend of Meru
स्थितिज्ञः	మర్యాద ఎరిగినవాడు అగు	स्थितिज्ञः	possessed of propriety
सः	ఆ హిమవంతుడు	सः	Himavan
पितृणां	పితృదేవతల యొక్క	पितृणां	of pitrus
मानसीं	మనస్సు నందు పుట్టిన	मानसीं	the mind born daughter
मुनीनामपि	మునులకును కూడ	मुनीनामपि	even sages
माननीयां	గౌరవింపదగినదియును	माननीयां	worshipped
आत्मानुरूपां	తనకు తగినదియును నగు	आत्मानुरूपां	equal to himself
मेनां कन्यां	మేనకాదేవి అనెడు కన్యకను	मेनां कन्यां	by name Mena
कुलस्य	కులము యొక్క	कुलस्य	dynasty
स्थितमे	ప్రతిష్ఠ కొరకు	स्थितमे	to ensure
विधिना	శాస్త్ర విధిచేత	विधिना	according to proper rites
उपयेमे	పెండ్లి చేసికొనెను.	उपयेमे	married.

తాత్పర్యము :- మేరు పర్వతమునకు మిత్రుడైన, మర్యాదలు తెలిసిన ఆ హిమవంతుడు పితృదేవతల మానసిక పుత్రికయును, కుల, సౌందర్య, వయో విభవాదులచే తనకు తగినదియును అగు 'మేనక' అను కన్యను వివాహము చేసికొనెను.

Purport:- To ensure the continuity of his line, he the friend of Meru and possessed of propriety married Mena, the mind born daughter of Pitrus, worshipped even by sages and equal to himself in all respects, according to proper rites.

Q.No.8 - निबन्ध प्रश्नाः (ESSAY QUESTIONS

PROSE

कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः

- विष्णुशर्मा

1. ''कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः'' इति पाठ्यांशस्य सारं विवृणुत ।
2. वानरमकरयोः कथां पञ्चतन्त्रमनुसृत्य वर्णयत ।
3. करालमुखस्य विश्वासघातकात् प्रयत्नात् रक्तमुखः कथं स्वं रक्षितुं यतितवान् ? विवृणुत ।
4. पञ्चतन्त्रमनुसृत्य रक्तमुख - करालमुखयोः कथां संक्षेपेण लिखत ।

Ans: समुत्पन्नेषु कार्येषु बुद्धिर्यस्य न हीयते ।
स एव दुर्गं तरति जलस्थो वानरो यथा ॥
సముత్పన్నేషు కార్యేషు బుద్ధిర్యస్య న హీయతే ।
స ఏవ దుర్గం తరతి జలస్థో వానరో యథా ॥

కష్ట సమయము లందు ఎవని బుద్ధి నశించదో (లోపించదో) అట్టివాడు, నీటి మధ్యలో నున్న కోతివలె ఆపదలను తొలగించుకొనును-

ఒకానొక సముద్రతీరంలో పెద్ద నేరేడు వృక్షము కలదు. అది నిత్యము పండ్లు కలదై యుండెను. ఆ వృక్షముపై "రక్తముఖుడను" పేరుగల యొక కోతి నివసించుచున్నది. ఒకనాడు 'కరాల ముఖుడు' అను పేరు గల మొసలి సముద్రపునీటి నుండి వెలుపలకు వచ్చింది. ఆ చెట్టుక్రింద వుండే మెత్తని ఇసుక గల తీరప్రాంతంలో ప్రవేశించింది. దానిని చూచి 'రక్తముఖుడు' అతనితో ఇలా అన్నాడు. "అయ్యా! తాము అతిథులై వచ్చారు. కనుక అమృతం వలే మధురముల్లైన నేరేడు పండ్లను సమర్పిస్తాను. భక్షించండి. ఎందుకంటే

వైశ్వదేవం అనెడి యజ్ఞాన్ని పూర్తిచేసే సమయానికి వచ్చిన అతిథి, ప్రియుడుగానీ, శత్రువుగానీ, మూర్ఖుడుగానీ, పండితుడుగానీ చక్కగా ఆదరింపబడెనేని ఆ అతిథి గృహస్థునకు స్వర్గసుఖం కల్గిస్తాడు. ''वैश्वदेवान्तमापन्नः सोऽतिथिः स्वर्गसङ्क्रमः'' ।

ఇలా పలికి అతనికి నేరేడు పండ్లు యిచ్చెను. కరాళముఖుడు (మొసలి) వాటిని సంతోషంగా తిన్నాడు. ఆ వానరంతో చాలాకాలం సంభాషణా సుఖం అనుభవించాడు. తరువాత తన యింటికి పోయాడు. ఈ విధంగా ఆ కోతి, మొసలి ఆ నేరేడు చెట్టు నీడకు చేరుతూ వివిధమైన శాస్త్ర చర్చలతో సుఖంగా కాలం గడపసాగాయి. ఆ మొసలి కూడా తినగా మిగిలిన నేరేడు పండ్లను యింటికి తీసుకొని పోయి భార్యకు యిచ్చేది.

అంత ఒకనాడు మొసలిని భార్య ఇలా అడిగింది. ఇలాంటి అమృతం వలె నున్న పండ్లను ఎచ్చట సంపాదిస్తున్నావు?. మగ మొసలి ఇలా అంది. "ఓ ప్రియురాలా! రక్తముఖుడనే వానరం ఉంది. (నాకు పరమ మిత్రుడు). అతడు నిత్యం ప్రేమతో ఈ పండ్లు యిస్తాడు." అప్పుడు ఆడ మొసలి యిలా అంది. "ఇంత మధురమైన పండ్లను యిచ్చే కోతి గుండె కూడ మధురంగా తియ్యగా వుంటుంది. కనుక నీకు నా మీద ప్రేమ వున్నచో, అతని గుండె తెచ్చి యివ్వు. దానిని తిని, నా ముసలి తనం, మరణం లేనిదానినై, నీతో సమస్త భోగాలు అనుభవిస్తాను." అది విని మగ మొసలి "వద్దు, వద్దు, నువ్వు అలా అనవద్దు. అతడు నాకు సోదరుడు లాంటివాడు. మరియు ఫలదాత అతనిని చంపి గుండెను తీసికొని రాలేను. మొండి పట్టుదల విడిచిపెట్టుము". ఎందుకంటే -

ఒక బంధువు తల్లివలన జన్మిస్తాడు. రెండవ బంధువు వాక్కువలన జన్మిస్తాడు. వాక్కువలన జన్మించిన బంధువు సోదరుని కంటే కూడ అధికుడు. అది విని మకరి (ఆడ మొసలి) యిలా అంది. "నీవు ఎప్పుడూ కూడ నా మాటను కాదనలేదు. అది తప్పక ఆడకోతియై వుంటుంది. అందువల్లనే దాని మీద అనురాగంతో పగలల్లా అక్కడే గడుపుచున్నావు. ఎందుకంటే నాతో ఆనందగ గడపవు. నా కోరిక ఏదీ తీర్చవు. రాత్రులందు వేడి నిట్టూర్పులు విడుస్తావు. నేను నీ మెడను కౌగిలించుకున్నా, నిద్రపోతూ వుంటావు. ప్రేమతో ముద్దుపెట్టుకోవు. నీ మనస్సులో నాకంటే వేరే ప్రేయసి వుంది. అదే యిందుకు కారణం. నేను మరణిస్తాను! అని. అది విని మగ మొసలి ఏం చేయగలను. ఎలా కోతిని చంపగలను." అని విచారిస్తూ కోతి దగ్గరకు వెళ్ళింది.

వానరం ఆలస్యంగా వచ్చిన మొసలిని చూచి గాబరాపడింది. మిత్రమా! ఆలస్యంగా వచ్చావు కారణం ఏమిటి? మరియు అలా దిగులుగా వున్నావు సంతోషంగా మాట్లాడటంలేదు అని. కరాలముఖుడు ఇలా బదులు పలికాడు. మిత్రమా! మీ వదిన (నా భార్య), నన్ను మిక్కిలి నిష్ఠూరంగ తిట్టింది. నీకు తియ్యని పండ్లు యిచ్చే మిత్రుని ముఖం కూడా నాకు చూపించటం లేదు. అతనిని మన యింటికి తీసికొని రాలేదు. అతను చేసిన ఉపకారాన్కి ప్రత్యుపకారం కూడ చేయలేదు. కృతఘ్నుడవైయున్నావు. ఎందుకంటే

బ్రహ్మహత్య చేసిన వానికి, త్రాగుబోతుకు, దొంగకు, భగ్నవ్రతునికి, రహస్యంగా కీడు చేసేవానికి పాపనివృత్తికై ప్రాయశ్చిత్తం చెప్పారు. కాని కృతఘ్నునికి ప్రాయశ్చిత్తం చెప్పలేదు. ''**कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः**'' ।

కనుక నీవు ప్రత్యుపకారంగా మా మరిదిని (కోతిని) యింటికి తీసుకొని రమ్ము. లేనిచో నన్ను పరలోకంలో చూడగలవు.

ఆమె అలా చెప్పటంతో నేను నీ వద్దకు వచ్చాను. నీ గురించి ఆమెతో తగువులాడటంతో యింత ఆలస్యమైంది. కనుక నువ్వు మా యింటికి రాగలవు. నీకోసం ఆమె వేయికళ్ళతో ఎదురుచూస్తూ వుంటుంది.

అలాగే (1) పరస్పరం ఇవ్వడం, (2) తీసికొనడం, (3) రహస్యాన్ని చెప్పడం, (4) రహస్యం అడగడం, (5) తినడం, (6) తినిపించటం ఈ ఆరు కూడా మిత్రలక్షణాలు అంటారు. **षड्विधं प्रीति लक्षणं** । కాని మేము అడవి యందు సంచరించు వాళ్ళము. మీ యిల్లు నీటిలో ఉంటుంది. అలాంటప్పుడు అక్కడకి పోవటానికి ఎలా సాధ్యం. అందువల్ల మా వదినగారిని సైతం ఇక్కడకు తీసికొని రాగలరు. ఆవిడకు నమస్కరించి ఆమె ఆశీస్సులు పొందగలను అని చెప్పింది. 'ఓ మిత్రమా! నీవు చెప్పింది నిజమే. సముద్రంలో మిక్కిలి అందమైన ఇసుక ప్రదేశంలో మా యిల్లు వుంది. కనుక నావీపు మీద ఎక్కుము. నీకు భయం లేకుండ సుఖంగా తీసికొని వెళ్తాను' అని మగ మొసలి చెప్పింది. అది విని వానరం ఆనందం పొంది యిలా అంది. ఓ స్నేహితుడా! అలా అయితే ఆలస్యం దేనికి? త్వరగా పద. నీవీపు మీద నేను ఎక్కాను. అని.

వారిరువురు సముద్రంలో వేగంగా వెళ్తున్నారు. సముద్రం మధ్యకు చేరగా, మొసలి తనలో తాను ఇలా అనుకుంది. ఈ వానరం పూర్తిగా నా అధీనంలో వుంది. నువ్వు గింజంత కూడ అటునిటు కదలలేదు. కాబట్టి యిక నా అభిప్రాయం చెప్తాను.

"ఓ మిత్రమా! నా భార్య కోరిక ననుసరించి నిన్ను చంపటానికై నీకు నమ్మకం కలిగించి నిన్ను తీసికొని వెళ్తున్నాను" అంది. అదివిని వానరం నీకుగాని, నీ భార్యకు గాని నేను ఏ అపకారం చేయలేదు కదా. మరి ఎందులకు నన్ను చంపటానికి ఆలోచించారు. అని.

మధురమైన రుచిగల పండ్లను తినటం వలన రుచికరమైన నీ గుండెను తినవలయునని నా భార్యకు కోరిక కల్గింది. అందుకే యిలా చేసాను.

సమయానుగుణంగ ఆలోచించటంలో నేర్పరియైన వానరం యిలా అంది. "ఈ విషయాన్ని నాకు అచ్చటనే ఎందుకు చెప్పలేదు. నా గుండెను అచ్చట నేరేడు చెట్టు తొఱ్ఱలో సురక్షితంగా దాచాను. దానిని తప్పకుండ వదినగారికి యిస్తాను. గుండెలేని నన్ను ఎందుకు తెచ్చావు? అది విని మొసలి ఆనందం పొంది యిలా అంది. "మిత్రమా! ఇలా అయితే ఆ గుండెను నాకు యిమ్ము. దానిని తిని దుష్టురాలైన నా భార్య నిరాహార దీక్ష విరమిస్తుంది. నేను నిన్ను ఆ నేరేడు చెట్టు వద్దకే చేరుస్తాను. అని పలికి మొసలి వెనకకు మరలి మరల ఆ నేరేడు చెట్టు వద్దకు తీసికొని వెళ్లింది. వానరం మనస్సులోనే అనేక దేవతలకు నమస్కారం చేసుకుంది. పెద్దగంతువేసి ఆ నేరేడు చెట్టుమీదకు దూకింది. ప్రాణాలు దక్కాయని సంతోషపడింది.

నమ్మదగని వానిని నమ్మరాదు. నమ్మినవాని విషయంలోనూ పూర్తి విశ్వాసంతో ప్రవర్తించరాదు. నమ్మిన వాని వలన కల్గే కీడు సమూలంగా నాశనం చేస్తుంది. विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलान्यपि निकृन्तति ।

అంత కరాలముఖుడు (మొసలి) రక్తముఖునితో (కోతితో) యిలా అన్నాడు. ఓ మిత్రమా! తొందరగ నీ గుండెను తెచ్చి యిమ్ము. అది తిని నా భార్య నిరాహార దీక్ష విరమిస్తుంది. అని.

అది విని కోతి వికటాట్టహాసం చేస్తూ ఓ మూర్ఖుడా! విశ్వాస ఘాతకుడా? ఎవరికైనా రెండు గుండెలుంటాయా ఈ నేరేడు చెట్టు క్రిందనుంచి పో. మరల ఇక్కడకు రాకు.

నీవు కృతఘ్నుడవు. ప్రతిదినం నేనిచ్చె మధురమైన జంబూఫలములను తిని నన్నే చంపటానికి కోరుచున్నావు. కృతఘ్నులకు ప్రాయశ్చితం లేదు. పో ఇక్కడ నుండి. మరల రావద్దు.

ఈ విధంగా వానరం సమయాను సందర్భంగా తన తెలివి నుపయోగించుకొని ప్రాణములు రక్షించుకొనెను.

'कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः' ।

2. विष्णुशर्मणः पञ्चतन्त्रस्य परिचयं कुरुत ।

Ans: సకలశాస్త్ర పారంగతుడు, సమస్త సాహిత్య ప్రజ్ఞావంతుడు, శిష్యుల సభ యందు కీర్తిని గడించినవాడు, లోకజ్ఞాని అయిన విష్ణుశర్మ అను పండితుడు సంపూర్ణ నీతిశాస్త్రమును ప్రపంచమునకు బోధించుటకు "పంచతంత్రము"ను గ్రంథమును రచించెను. దక్షిణ ప్రాంతమందు మహిళారోప్య నగరమును అమరశక్తి అనురాజు పరిపాలించుచుండెను. దుర్నీతులైన అతని యొక్క పుత్రులకు నీతిని బోధించుటకు విష్ణుశర్మ ఈ "పంచతంత్రము"ను గ్రంథమును రచించెను అను విషయము పంచతంత్ర ఉపోద్ఘాత వాక్యముల ద్వారా తెలియుచున్నది. విష్ణుశర్మ కవి అమరశక్తి సభయందు ఉండెను అని ఈ గ్రంథము ద్వారా సుస్పష్టముగ తెలియుచున్నది. ఇతని యొక్క కాలనిర్ణయములో విమర్శకులలో అనేక ప్రతిపాదనలు కలవు. అయినప్పటికిని క్రీస్తు తరువాత ఐదవ శతాబ్దం లేక అంతకు ముందు విష్ణుశర్మ ఉండి ఉండవచ్చునని సాహిత్య, ఇతిహాస గ్రంథకర్తల అభిప్రాయము.

"మనువునకు, బృహస్పతికి, శుక్రునకు, సనుతుడైన పరాశరునకు, చాణక్యునకు, విద్వాంసులకు, నూతన శాస్త్రరచయితలకు నమస్కారము".

ఈ విధముగా విష్ణుశర్మ చేత గ్రంథారంభము నందు నమస్కార పూర్వక మంగళ శ్లోకముచే అకలి యొక్క నీతిశాస్త్ర ప్రాధత్యము తెలియుచున్నది. సకలశాస్త్ర సారముగ, సమస్త ప్రయోజనములను కలిగించునటు వంటి దానినిగ ఆలోచించి, విష్ణుశర్మ ఐదుతంత్రములతో కూడిన "పంచతంత్ర"మను గ్రంథమును రచించెను.

''सकलार्थशास्त्रसारं जगति समालोकय विष्णुशर्मेदम् ।
तन्त्रैः पञ्चभिरेतच्चकार सुमनोहरं शास्त्रम् ।।''

ఇటువంటి పంచతంత్రము నందు కేవలం కథలు మాత్రమే చెప్పబడలేదు. ఎందుకంటే ఇందులో సమస్త రాజనీతి శాస్త్రముల సారము వివరించబడినదని స్పష్టమగుచున్నది. కవి స్వయముగా చెప్పిందేమిటంటే ఇది సామాన్య కథాకావ్యము కాదు, మనోహరమైన శాస్త్రమని పంచతంత్ర మందు (1) మిత్రభేదము, (2) మిత్రసంప్రాప్తి, (3) కాకోలూకీయం, (4) లబ్ధప్రణాశం, (5) అపరీక్షితకారకము అను పంచతంత్రములున్నవి. ఇక్కడ మరల ప్రత్యేకమైన తంత్రమందు సందర్భానుసారముగా మనస్సుకు ఆహ్లాదము కలిగించునవి, నీతితో కూడిన వ్యవహారమును బోధించునవి, ధర్మవిషయములు, అందమైన కథలతో కూడియున్నవి. అందుకనే, విద్వాంసులు ఈ పంచతంత్రమును ఉపదేశ గ్రంథమని పలుకుచుండిరి. ఈ విధముగా ఆలోచించినట్లైతే పంచతంత్ర అధ్యయనముచేత నీతిశాస్త్రము, అర్థశాస్త్రము యొక్క లౌకిక వ్యవహారిక జ్ఞానము యొక్క, విజ్ఞాన శాస్త్రము యొక్క మానవత్వ వికాస వుపయోగ విషయాలు బాగుగా బోధపడుననుటలో సందేహములేదు.

कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः

- विष्णुशर्मा

1. "कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः" इति पाठ्यांशस्य सारं विवृणुत ।
2. वानरमकरयोः कथां पञ्चतन्त्रमनुसृत्य वर्णयत ।
3. करालमुखस्य विश्वासघातकात् प्रयत्नात् रक्तकुणः कथं स्वं रक्षितुं यतितवान् ? विवृणुत ।
4. पञ्चतन्त्रमनुसृत्य रक्तमुख - करालमुखयोः कथां संक्षेपेण लिखत ।

Ans:

समुत्पन्नेषु कार्येषु बुद्धिर्यस्य न हीयते ।
स एव दुर्गं तरति जलस्थो वानरो यथा ॥

Whose mind will not get disturbed in his difficulties that man will clear of his sorrows like a monkey into water.

There was a big Jambolaum tree on the shore of a sea. That is always with fruits on it. A monkey by name Raktamukha was living on that tree. One day a crocodile by name Karalamukha came out of the sea to that shore. The money saw that and told like this "Oh! Sir, you have come to this shore as a guest. So I give you the sweet Jambolaum fruits and you eat them why because - A guest came to the time of completion of Vyswedevam sacrifice will definitely give heavenly happiness to the host, the guest may be a dear, or enemy or a scholar.

We are not supposed to ask his the caste and others of such guest when he came at the completion of Vyswedeva sacrifice. "वैश्वदेवान्तमापन्नः सोऽतिथिः स्वर्गसङ्क्रमः" ।

So saying this Raktamukha gave those fruits to Karalamukha. Karalmukha ate them very happily. Karala Mukha enjoyed with the conversation of Raktamukha. Raktamukha and Karala Mukha talking about so many things under that tree. The crocodile used to take away the balance fruits to home every day and gave it to his wife.

One day the wife of Karala Mukha asked her husband like this "Oh! Dear ! Where and how you are getting these sweet fruits every day"? then Karalamukha replied to his wife. "Oh! Dear! I have a friend by name Rakta Mukha", and he is a monkey. He daily gives me these fruits with affection." Then the wife told like this.

"This type of sweet fruits giving monkey's heart will also very sweet. So, if you have love on me you bring the heart of that monkey. I eat that heart, and I become deathless and without old age, and we can enjoy the life very happily. Then Karala Mukha told his wife that - "No, No, don't say like that. He is like my brother and donar of fruits. I can not kill him and bring his heart leave such bad desire."

One brother borns by mother and one brother borns by conversation. A relative borned by conversation is more valuable than others. The wife heard his words and told him" - you never denoyed my words. That monkey might be definitely a lady. And so you are always going there. There is another women in your mind. Then Karalamukha thought to himself that, how can I kill the monkey? then he went to the monkey.

The monkey saw the crocodile who came late and afraid then asked - "Oh! my friend why did you come late. What is the reason? And more over you are looking so dull, not talking happily with me. Then Karala Mukha replied like this" - Oh! friend your sister-in-law talked very harshly with me. Why not show me the face of your friend? Who gives sweet fruits I did not help him as a taken of gratitude! You have become an ingratitude person.

The great people told the expiation for the killing of Brahmana, for dunkened, for thieves, for failurer of vow, for a man who harms very secretely but they did not tell any remedy for ingratitutde person. "कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः" ।

And hence you should bring my brother-in-law to our house otherwise you may see my death.

My dear friend she told me like this, so I came to you. This is the reason for my late coming. The quarrel between me and my wife about you only. You please came to my house, so that she may please well.

Like wise the quality of a friend is giving and taking each one, asking and telling the secretes eating and making a friend to eat. षड्विधं प्रीति लक्षणं ।

Then Rakta Mukha said to Karal Mukha. Oh! freind. We live in the forest and your house is in the midst of the sea. How can I come over there? Hence I request you to bring my sister-in-law to this shore. Then I salute her and take blessings. Then Karala Mukha replied Oh! friend! What you told is correct. Our house is on the beautiful pond of sand. So please sit on my back, I will take you there without any fear. Hearing the words of the crocodile, the monkey felt happy and told, Oh! freind! Why delay? I have already sat on your back.

They both are going with speed on the sea. When the crocodile reached half of the path, he told the fact to Rakta Mukha like this.

My friend! following the desire of my wife I have been taking you to kill you and to eat your heart. Hearing these words the monkey told – "Either to you or to your wife I did not comit any mistake. But how you are thinking so. Karala Mukha told that my wife ate the sweet fruits given by you and so she wants to eat your sweet heart also. That is the reason she wants to kill you. The monkey thinks depending on the time and situation and told - why have you not told this issue there itself. I kept safely my heart in the cavity of that Jambolaum tree. I will certainly give that heart to my sister-

in-law. Why did you bring me here? The crocodile heard these words and felt happy and told that I will take you to that shore, then give me your heart. My wife will eat and feels happy. Crocodile returned and taken away the monkey to that tree. Then immediately jumped and went up to that tree.

We are not supposed to believe in cheaters. Then Karala Mukha told Raktamukha "Oh! Friend give me your heart immediately. Then the laughing at him.Oh! cheat and the ungratitude, will any one have two hearts? Please go from this place and never come to this shore.

You are faithless person. Eating fruits given by me daily, want to kill me? There is no remedy to ungratitude persons. So go away from here.

A man will do any sin if he is very hungry.

Like this Raktamukha, the monkey saved his life using his intelect according to the situation. 'कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः' ।

2. विष्णुशर्मणः पञ्चतन्त्रस्य परिचयं कुरुत ।

Ans: Vishnu Sharma was Welversed in all Sastras, scholar in all literary writings, got the honour in the student community. Vishnu Sarma the scholar wanted ot teach the Neethi Sastra to the world, he wrote a book called "Panchatantra". A king valled Amarasakti reuled the city of Mahilaropya in the sourthern region. The sons of Amarasakti king are moving in the wrong way and they are ill-literal fools. The king requested Vishnu Sarma to teach his sons the political science. Vishnu Sarma with the basic sentenced of Panchatantra taught the sons and they became very brillint Vishnu Sarma stayed in the court of Amarasakti king. In finding the age of Panchatantra the scholars felt very difficult. Finally they say the period of Panchatantra was fifth century A.D. or may be before that. Vishnu Sarma prayed all the gods in his book before he starts Panchatantra.

"My salutations to Manuvu, Brahma, Sukra, the son of Parasura, to Chanakya, to Scholars and to the new scholars. This is the prayer sloka and Mangalasasanam. By this sloka the highness of the book is exposed.

The poet saw all the sastras which give all benefits and he wrote the Panchatantra as the cream of all Sastra and gave it to the world. It is not only small stories. It is not only for Political Science. It is the book for one and all to success in life. There are five tantras in this book. (1) Mitra Bheda, (2) Mitra Samprapti, (3) Kakalukeeyam, (4) Labdha Pranasa, (5) Apareekshitakarakam. Here in special Tantras according to context teaching cheerful. Wise sayings and Dharma with beautiful stories. Hence the scholars say that this book in an "UPADESA" book. By studying this panchantantra one may get Neeti Saastra, Arthasastra and all needful Sastras. There is no doubt that this book will give us every sustra.

2. धर्मबद्धो दौवारिकः

- अम्बिकादत्तव्यासः

1. धर्मबद्धो दौवारिक इति पाठ्यांशस्य सारं लिखत ।
2. धर्मबद्धो दौवारिक इति पाठ्यांशे दौवारिकस्य स्वामिभक्तिम् उल्लिखत ।
3. धर्मबद्धो दौवारिक इति पाठ्यांशे गौरसिंहस्य पात्रं विवृणुत ।

Ans: ప్రస్తుత పాఠ్యాంశమైన "ధర్మబద్ధో దౌవారికః" అను పాఠ్యభాగము "అంబికాదత్త వ్యాసుడు" రచించిన "శివరాజ విజయము" నందలి "ప్రథమ విరామము"లోని "ద్వితీయ నిఃశ్వాసము" నుండి గ్రహించబడినది.

శివవీరుడు ప్రతాపదుర్గము నందు నివసించుచుండెను. ప్రతాపదుర్గ సమీపమున శివవీరుని జయించుటకు బీజాపుర రాజ్య సేనాపతి "అఫ్జల్‌ఖాన్" ఎక్కువ సైన్యముతో సైన్య శిబిరము నందు వేచియుండెను. ఈ పరిస్థితులలో ప్రతాపదుర్గ సమీపమందు జరిగిన కథయే ఈ పాఠ్యభాగ సారాంశము -

ప్రతాపదుర్గ ద్వారము నందు యొక ద్వారపాలకుడు కావలి యుండెను. సూర్యాస్తమయం అయినది. కాగా ఆ అంధకారములో ఎవరివో పాదముల ధ్వని అతనికి వినపడినది. "ఎవరక్కడ?" అని మూడు మార్లు అడిగి నప్పటికిని బదులు సమాధానము రాకపోవుటచే 'ఇక్కడ ఎవరు నాకు సమాధానమిచ్చుటలేదు. ఎవడు వీడు? నాకు సమాధానమిచ్చుట లేదు. వచ్చుచున్నది మూగవాడా? లేక చెవిటి వాడా అని ద్వారపాలకుడు కోపముగా పలికెను" నీవు ఎందులకు నన్ను కోపగించుకొనుచున్నావు శాంతింపుము" అన్న వాక్యమును విని, ద్వారపాలకుడు చీకటి వలన, దూరము వలన ఆ మాట్లాడిన వానిని చూచుచూ 'ఓయీ నిన్ను నేనెరుగను" నీకు తెలియదా? శివవీరుని ఆజ్ఞ ఏమంటే ఎవరైతే మూడుమారులు అడిగినా కాని సమాధానమివ్వడో, అతడు చంపతగినవాడు అని ద్వారపాలకుడుపలికెను.

అప్పుడు పన్నెండు సంవత్సరముల బాలునితో వచ్చుచున్న ఒక సన్యాసి "క్షమించండి. వచ్చుచుంటిని, వచ్చి అంతయు తెలియచేసెదను అని పలుకుచున్న సన్యాసిని ద్వారపాలకుడు చూచెను. సన్యాసి దగ్గరకు వచ్చి "ఎందులకు. సన్యాసిని కఠినపదములచే తిరస్కరించుచుంటివి?" అని అడిగెను. అంతట ద్వారపాలకుడు వానిని సన్యాసిగా తెలుసుకొని, "నీవు సన్యాసివని నమస్కరింతును. కాని నీ పరిచయమును చెప్పకుండా వచ్చుచుండుటచే కోపింతిని అని సమాధానమిచ్చెను. సన్యాసి "నీవు నేటి నుండి సన్యాసులను, బ్రహ్మచారులను, బాలురను ఏమీ అడగకయే ప్రవేశింప చేయుము" అని చెప్పుటచే ఈ విధంగా చేయుటకు నిరాకరించి, మేము శివవీరుని యొక్క ద్వారపాలకులము కేవలం సన్యాసుల యొక్క, తపస్వీనుల యొక్క, బ్రహ్మచారుల యొక్క తపస్సుకు అంతరాయము చేయువారిని చంపెదము. కాని శివవీరని ఆజ్ఞను పాటించవలయును అని పలికి ద్వారపాలకుడు అనేకమారులు సన్యాసికి విన్నవించెను. అంతట సన్యాసి "నీలాంటివారి గురించి శివవీరునుతో కలిసినప్పుడు స్పష్టముగా వివరించెదను."

వాస్తవానికి సన్యాసి వేషములో నున్నవాడు "గౌరసింహుడను" పేరుగల వాడు శివవీరుని సేనాపతియే. సన్యాసి వేషము ధరించిన గౌరసింహుడు ద్వారపాలకుని పరీక్షించుటకే ఇట్లు ప్రవర్తించినాడు. ద్వారపాలకుని స్వామిభక్తిని, కర్తవ్య నిష్ఠను గమనించినప్పటికిని. సన్యాసి వేషములో ఉన్న గౌరసింహుడు ఆ ద్వారాపాలకుని మరల పరీక్షించుటకై ఒంటరిగా పిలిచి. "మేము సన్యాసులము సిద్ధులమై యుంటిమి. రసాయన విద్యలు తెలుసు. నీవు కనుక నన్ను దుర్గ ప్రవేశమునకు అడ్డగించకుండా వుంటే నేను నీకు పాదరస భస్మమును ఇచ్చెదను. "**तदधुनैव परिष्कृते पारदभस्म तुभ्यं दद्याम्**" । కేవలం గురిగింజ భస్మముతో ఎక్కువ వెండిని, బంగారమును పొందుటకు వీలగును. ఈ విధముగా ద్వారపాలకుని లోభపరచటానికి ఆలోచించాడు. అంతట ద్వారపాలకుడు కోపించి, ఏమిరా నీవు ఏ శత్రువు యొక్క లేక అఫ్జల్‌ఖాన్ యొక్క గూఢచారివా అని నేను తలచుచున్నాను. అతనిని కత్తితో పట్టుకొని బలవంతముగా దుర్గాధ్యక్షుని సమీపమునకు తీసుకొని వెళ్ళుటకు ప్రయత్నించెను. "**दोवारिकस्तु तमाकृष्य नयन्नेव प्रचलितः**"। దీపము వద్ద స్పష్టమైన కాంతిలో సన్యాసి వేషములో నున్న గౌరసింహుని చేత అడగబడి అనేకమార్లు స్పష్టముగా చూచి, అతడు గౌరసింహుడని గుర్తించి, సిగ్గుపడినవాడై యదార్థమును గ్రహించెను. సన్యాసి వేషములో నున్న గౌరసింహుడు ద్వారపాలకుని అనేక విధముల కొనియాడి యిట్లు పలికెను. నిన్ను నేను అనేక విధములుగ పరీక్షించితిని. నీవు ద్వారపాలకునిగ తగినవాడవు. "**मया बहुशः परीक्षितोऽसि**" । అంతట అతడు చూపిన శివవీర నివాసమునకు గౌరసింహుడు వెళ్లెను.

ఈ పాఠ్యభాగములో ద్వారాపాలకుని స్వామిభక్తి, కర్తవ్య నిష్ఠత తెలియుచున్నవి. యోగ్యులైనవారిని తగిన వుద్యోగములందు నియమించుట వలన సమాజము, దేశము ఉన్నత స్థితిలో ఉండును అని తెలియుచున్నది.

2. धर्मबद्धो दौवारिकः

- अम्बिकादत्तव्यासः

1. धर्मबद्धो दौवारिक इति पाठ्यांशस्य सारं लिखत ।
2. धर्मबद्धो दौवारिक इति पाठ्यांशे दौवारिकस्य स्वामिभक्तिम् उल्लिखत ।
3. धर्मबद्धो दौवारिक इति पाठ्यांशे गौरसिंहस्य पात्रं विवृणुत ।

Ans: The present lesson **धर्मबद्धो दौवारिकः** is taken from the Kavya Siva Raja Vijayam written by Ambikadatta Vyasa.

Siva Veera was living in Pratapa Fort. Nearer to this fort Afzalkhan, the chief of the army of Beejapur Kingdom launched a camp with many soldiers to attack Siva Veera. In this situation this story happend.

The door keeper of the fort Pratapa, heard the sound of walking of a strangeman. At once he asked "Who are you". Like this the Doorkeeper asked three times. But that strange man did not give any reply to him. Then with angry the Doorkeeper asked him who is that dumb and deaf not giving me reply. Then the strange heard the voice and said that "why you're hegitating me? Please cool down. I am coming there. After I came there I will explain all in detail". Even though it there was darkness the Doorkeeper was seeing him and asked Oh! man I did not know you. Did you not know about the order of Siva Veera that anybody who does not reply to me even after three times of my question will be punished with death?

Then a sage coming along with a boy of twelve years old to the Doorkeeper. Then door keeper saw the sage. Then the sage told why you are threatening a sage with harsh words. Then the Doorkeeper saw him as a sage. I will salute you as a sage. You did not tell me about you. So I hegitated you. Then the sage told the Door Keeper that he should be send inside. From Today on wards, the sages, bachelors, boys should be sent inside the fort without asking any questions. Donot object them. The Door Keeper told him that I did not do so. Because we are here to obey the order of Siva Raja and all other things are next. The sage requested the Door Keeper to send him inside. The Doorkeeper told him that you will know every thing after I took you to him.

Really the sage in the "Gourasimha", the chief of the army of Siva Veera. He came there to test the Doorkeeper. The sage wanted to still test him. He told the Door Keeper, we are sages and Siddhas. We know the theory of chemicals. If you do not object me to go inside, then I will give you mercury powder with this you can make gold and silver. "तदधुनैव परिष्कृते पारदभस्म तुभ्यं दद्याम्" I Like this the sage told him bribing words. Then the Doorkeeper got angry and told him What: are you the spy to the Afzal Khan?. Then the Door'keeper caught hold of him with a knife and was taking away the sage to the chief of that fort. "मया बहुशः परीक्षितोऽसि" I There at the light of a bulb the Doorkeeper saw the sage clearly and recognised him as the chief of the army Gourasimha. Then the Doorkeeper felt shy and asked to excuse him. Then Gourava Simha said. "Oh Door Keeper! I have tested you by many ways. "मया बहुशः परीक्षितोऽसि" I I am appreciating you because of your duty mindedness" saying this Gourasimha went to the chamber of Siva Veera.

The faithfulnes and the regard towards his master and the duty mindedness of the Door Keeper were known by this lesson. The society and the country will be prosperous if there are such employees in the country.

Q.No.9 - शब्दरुपाणि लिखत ।

1. अकारान्तः पुंलिंगः 'देव' शब्दः

वचनम् / विभक्तिः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	देवः	देवौ	देवाः
द्वितीया	देवम्	देवौ	देवान्
तृतीया	देवेन	देवाभ्याम्	देवैः
चतुर्थी	देवाय	देवाभ्याम्	देवेभ्यः
पंचमी	देवात्	देवाभ्याम्	देवेभ्यः
षष्ठी	देवस्य	देवयोः	देवानाम्
सप्तमी	देवे	देवयोः	देवेषु
सम्बोधन	हे देव	हे देवौ	हे देवाः

2. इकारान्तः पुंलिंगः 'कवि' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	कविः	कवी	कवयः
द्वितीया	कविम्	कवी	कवीन्
तृतीया	कविना	कविभ्याम्	कविभिः
चतुर्थी	कवये	कविभ्याम्	कविभ्यः
पंचमी	कवेः	कविभ्याम्	कविभ्यः
षष्ठी	कवेः	कव्योः	कवीनाम्
सप्तमी	कवौ	कव्योः	कविषु
सम्बोधन	हे कवे	हे कवी	हे कवयः

3. उकारान्तः पुंलिंगः 'भानु' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	भानुः	भानू	भानवः
द्वितीया	भानुम्	भानू	भानून्
तृतीया	भानुना	भानुभ्याम्	भानुभिः
चतुर्थी	भानवे	भानुभ्याम्	भानुभ्यः
पंचमी	भानोः	भानुभ्याम्	भानुभ्यः
षष्ठी	भानोः	भान्वोः	भानूनाम्
सप्तमी	भानौ	भान्वोः	भानुषु
सम्बोधन	हे भानो	हे भानू	हे भानवः

4. ऋकारान्तः पुंलिंगः 'पितृ' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	पिता	पितरौ	पितरः
द्वितीया	पितरम्	पितरौ	पितॄन्
तृतीया	पित्रा	पितृभ्याम्	पितृभिः
चतुर्थी	पित्रे	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
पंचमी	पितुः	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
षष्ठी	पितुः	पित्रोः	पितॄणाम्
सप्तमी	पितरि	पित्रोः	पितृषु
सम्बोधन	हे पितः	हे पितरौ	हे पितरः

5. ओकारान्तः पुंलिंगः 'गो' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	गौः	गावौ	गावः
द्वितीया	गाम्	गावौ	गाः
तृतीया	गवा	गोभ्याम्	गोभिः
चतुर्थी	गवे	गोभ्याम्	गोभ्यः
पंचमी	गोः	गोभ्याम्	गोभ्यः
षष्ठी	गोः	गवोः	गवाम्
सप्तमी	गवि	गवोः	गोषु
सम्बोधन	हे गौः	हे गावौ	हे गावः

6. आकारान्तः स्त्रीलिंगः 'रमा' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	रमा	रमे	रमाः
द्वितीया	रमाम्	रमे	रमाः
तृतीया	रमया	रमाभ्याम्	रमाभिः
चतुर्थी	रमायै	रमाभ्याम्	रमाभ्यः
पंचमी	रमायाः	रमाभ्याम्	रमाभ्यः
षष्ठी	रमायाः	रमयोः	रमाणाम्
सप्तमी	रमायाम्	रमयोः	रमासु
सम्बोधन	हे रमे	हे रमे	हे रमाः

7. इकारान्तः स्त्रीलिंगः 'मति' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	मतिः	मती	मतयः
द्वितीया	मतिम्	मती	मतीः
तृतीया	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
चतुर्थी	मत्यै/मतये	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
पंचमी	मत्याः/मतेः	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
षष्ठी	मत्याः/मतेः	मत्योः	मतीनाम्
सप्तमी	मत्याम्/मतौ	मत्योः	मतिषु
सम्बोधन	हे मते	हे मती	हे मतयः

8. ईकारान्तः स्त्रीलिंगः 'नदी' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	नदी	नद्यौ	नद्यः
द्वितीया	नदीम्	नद्यौ	नदीः
तृतीया	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
चतुर्थी	नद्यै	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
पंचमी	नद्याः	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
षष्ठी	नद्याः	नद्योः	नदीनाम्
सप्तमी	नद्याम्	नद्योः	नदीषु
सम्बोधन	हे नदि	हे नद्यौ	हे नद्यः

9. ऊकारान्तः स्त्रीलिंगः 'वधू' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	वधू	वध्वौ	वध्वः
द्वितीया	वधूम्	वध्वौ	वधूः
तृतीया	वध्वा	वधूभ्याम्	वधूभिः
चतुर्थी	वध्वै	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
पंचमी	वध्वाः	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
षष्ठी	वध्वाः	वध्वोः	वधूनाम्
सप्तमी	वध्वाम्	वध्वोः	वधूषु
सम्बोधन	हे वधु	हे वध्वौ	हे वध्वः

10. ऋकारान्तः स्त्रीलिंगः 'मातृ' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	माता	मातरौ	मातरः
द्वितीया	मातरम्	मातरौ	मातॄः
तृतीया	मात्रा	मातृभ्याम्	मातृभिः
चतुर्थी	मात्रे	मातृभ्याम्	मातृभ्यः
पंचमी	मातुः	मातृभ्याम्	मातृभ्यः
षष्ठी	मातुः	मात्रोः	मातॄणाम्
सप्तमी	मातरि	मात्रोः	मातृषु
सम्बोधन	हे मातः	हे मातरौ	हे मातारः

11. अकारान्तः नपुंसकलिङ्ग 'फल' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	फलम्	फले	फलानि
द्वितीया	फलम्	फले	फलानि
तृतीया	फलेन	फलाभ्याम्	फलैः
चतुर्थी	फलाय	फलाभ्याम्	फलेभ्यः
पंचमी	फलात्	फलाभ्याम्	फलेभ्यः
षष्ठी	फलस्य	फलयोः	फलानाम्
सप्तमी	फले	फलयोः	फलेषु
सम्बोधन	हे फले	हे फले	हे फलानि

12. इकारान्तः नपुंसकलिङ्ग 'वारि' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	वारि	वारिणी	वारीणि
द्वितीया	वारि	वारिणी	वारीणि
तृतीया	वारिणा	वारिभ्याम्	वारिभिः
चतुर्थी	वारिणे	वारिभ्याम्	वारिभ्यः
पंचमी	वारिणः	वारिभ्याम्	वारिभ्यः
षष्ठी	वारिणः	वारिणोः	वारीणाम्
सप्तमी	वारिणि	वारिणोः	वारिषु
सम्बोधन	हे वारि	हे वारिणी	हे वारीणि

13. उकारान्तः नपुंसकलिङ्ग 'मधु' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	मधु	मधुनी	मधूनि
द्वितीया	मधु	मधुनी	मधूनि
तृतीया	मधुना	मधुभ्याम्	मधुभिः
चतुर्थी	मधुने	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
पंचमी	मधुनः	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
षष्ठी	मधुनः	मधुनोः	मधूनाम्
सप्तमी	मधुनि	मधुनोः	मधुषु
सम्बोधन	हे मधु	हे मधुनी	हे मधूनि

Question No. 12 will be asked based on the Shabdas (Nouns). Examiner will give four (4) Shabdas. Students have to attempt any two (2). Writing in columns and neatly will fetch you full marks.

Question will be as follows:
Question No. 12 Decline any **two** of the following. *or*

12. द्वयोः सविभक्तिकं सम्पूर्णतया शब्दरूपाणि लिखत।

1) देव 2) वधू
3) फलम् 4) मति

Answer Example:

1. अकारान्तः पुंलिंगः 'देव' शब्दः

वचनम् / विभक्तिः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	देवः	देवौ	देवाः
द्वितीया	देवम्	देवौ	देवान्
तृतीया	देवेन	देवाभ्याम्	देवैः
चतुर्थी	देवाय	देवाभ्याम्	देवेभ्यः
पंचमी	देवात्	देवाभ्याम्	देवेभ्यः
षष्ठी	देवस्य	देवयोः	देवानाम्
सप्तमी	देवे	देवयोः	देवेषु
सम्बोधन	हे देव	हे देवौ	हे देवाः

Q.No.10 - सन्धत्त (ADDING OF THE WORDS)

सन्धयः

शव्दानाम् अध्ययनानन्तरं इदानीमत्र सन्धीनां परिचयः दीयते । सम् इत्युपसर्गपूर्वक 'धा' धातोः निष्पन्नः 'सन्धि' शब्दः। द्वयोः वर्णयोः संमिलमनेव सन्धिः । अमुमेव 'संहिता' इति वदन्ति व्याकरणशास्त्रज्ञाः। एकस्मिन् पदे, उपसर्गेण सह प्रयुक्ते क्रियापदे (धातुः), समासपदे सन्धिः नित्या भवति। अर्थात् एतेषु वर्णानां विभजनं न कर्तव्यम् इति ज्ञायते। किन्तु वाक्यनिर्माणे वक्तुः इच्छामनुसृत्य पदानां विभजनं कर्तुं शक्यते इति तात्पर्यम् ।

"संहितैकपदे नित्या धातूपसर्गयोः।
नित्या समासे, वाक्ये तु सा विवक्षामुपेक्षते।।"

इयं च सन्धिः अच् सन्धिः (स्वरसन्धिः), हल् सन्धिः (व्यञ्जनसन्धिः), विसर्गसन्धिः इति त्रिविधा। पुनः एकैका सन्धिः व्याकरणशास्त्रनियमानुसारम् अनेकविधा भवति। अत्रेदानीं क्रमेण सन्धीनां प्रक्रिया दीयते।

अच् - सन्धिः

1. सवर्णदीर्घसन्धिः
2. अयवायावसन्धिः
3. गुणसन्धिः
4. वृध्दिसन्धिः
5. यणादेशसन्धिः

1. सवर्ण दीर्घ सन्धिः

- अकः सवर्णे दीर्घः । अकः सवर्णे अचि परे पूर्वपरयोः दीर्घः एकादेशः स्यात् ।

If a letter (अ, आ, इ, ई, उ, उ, ऋ) is followed by the same letter (short or long) similar long vowel replaces both the letters.

अ + अ	= आ	- राम	+ अनुजः	= रामानुजः।
आ + आ	= आ	- महा	+ अहिः	= महाहिः।
अ + आ	= आ	- तस्य	+ आज्ञा	= तस्याज्ञा।
आ + आ	= आ	- तथा	+ आगमः	= तथागमः।
इ + इ	= ई	- हरि	+ इच्छा	= हरीच्छा।
ई + इ	= ई	- गौरी	+ इयम्	= गौरीयम्।
इ + ई	= ई	- कपि	+ ईशः	= कपीशः।
ई + ई	= ई	- वाणी	+ ईशः	= वाणीशः।
उ + उ	= ऊ	- गुरू	+ उपदेशः	= गुरूपदेशः।
ऊ + ऊ	= ऊ	- साधु	+ ऊचुः	= साधूचुः।
ऊ + ऊ	= ऊ	- वधू	+ ऊहः	= वधूहः।
ऋ + ऋ	= ॠ	- धातृ	+ ऋणम्	= धातॄणम्

2. अयवायाव / अयादि सन्धिः

एचोऽयवायावः - एचः क्रमात् अय् अव् आय् आवः स्युः अचि परे।

If ए, ओ, ऐ and औ are followed by a vowel, they are changed to अय्, अव्, आय्/ / आव् respectively.

ए	+ ए	= अय्
ओ	+ अ	= अव्
ऐ	+ अ	= आय्
औ	+ अ	= आव्
तौ	+ अत्र	= तावत्र
नरौ	+ उभौ	= नरावुभौ
हरे	+ ए	= हरये
भो	+ अति	= भवति

गै + अकः = गायकः

पौ + अकः = पावकः

द्वौ + इमौ = द्वाविमौ

द्वौ + एतौ = द्वावेतौ

3. गुणसन्धिः

'आद्गुणः' - अवर्णादसवर्णे अचि परे पूर्वपरयोः गुणः एकादेशः स्यात् ।

When अ or आ is followed by इ / उ / ऋ short or long, the guna letter corresponding to the letter takes the place of both.

अ + इ = ए - तव + इव = तवेव

अ + इ = ए - मुकुन्द + इति = मुकुन्देति

अ + ई = ए - महा + ईशः = महेशः

अ + उ = ओ - नव + उदयः = नवोदयः

अ + उ = ओ - सुर्य + उदयः = सूर्योदयः

आ + उ = ओ - महा + उत्सवः = महोत्सवः

आ + ऊ = ओ - महा + ऊर्मिः = महोर्मिः

आ + ऊ = ओ - परम + ऊहः = परमोहः

अ + ऋ = अर् - वसन्त + ऋतुः = वसन्तर्तुः

अ + ऋ = अर् - ब्रह्मा + ऋषिः = ब्रह्मर्षिः

4. वृध्दिसन्धिः

'वृद्धिरेचि' - आदेचि परे वृध्दिःरेकादेशः स्यात्।

When **अकार** (अ or आ) is followed by ए / ऐ or ओ / औ their substitutes will be ऐ, औ respectively.

अ + ए = ऐ - एक + एकः = एकैकः

अ + ए = ऐ - तथा + एव = तथैव

अ + ऐ = ऐ - प्रथम + एकवचनम्

= प्रथमैकवचनम्

अ + ऐ = ऐ - परम + ऐश्वर्यम् = परमैश्वर्यम्

अ + ओ = औ - धन + ओदनम् = धनौदनम्

आ + ओ = औ - गङ्गा + ओघः = गङ्गौघः

अ + औ = औ - दिव्य + औषधम् = दिव्यौषधम्

अ + औ = औ - परम + औदार्यम् = परमौदार्यम्

आ + औ = औ - महा + औषधिः = महौषधिः

5. यण् - यणादेश सन्धिः

इको यणचि - इकः स्थाने यण् स्यात् अचि परे।

If an letter (इ, उ, ऋ, ऌ) is followed by a dissimilar vowel, य्, व्, र्, ल्, will be the respective substitutes.

इ + अ = य - इति + अत्र = इत्यत्र

इ + आ = या - इति + आह = इत्याह

इ + ए = ये - यदि + एवं = यद्येवं

उ + आ = वा - गुरु + आज्ञा = गुर्वाज्ञा

उ + इ = वि - साधु + इति = साध्विति

उ + ए = वे - अनु + एति = अन्वेति

ऋ + अ = र - धातृ + अंशः = धात्रंशः

2. हल् सन्धिः

A. श्चुत्वसन्धिः

B. ष्टुत्वसन्धिः

C. ङमुडागमसन्धिः

D. अनुनासिकसन्धिः

E. लत्वसन्धिः

F. जश्त्वसन्धिः

A. श्चुत्वसन्धिः

स्तोः श्चुना श्चुः - सकारतवर्गयोः शकारचवर्गाभ्यां योगे शकारचवर्गौ स्तः ।

When स or any letter of तवर्ग comes into contact with श or any letter of चवर्ग then, श or a respective letter from चवर्ग will be the substituted for the such स or तवर्ग.

स् + श = श्श - हरिस् + शेते = हरिश्शेते
त् + च = च्च - तत् + च = तच्च
स् + च = श्च - कविस् + च = कविश्च
द् + ज = ज्ज - तद् + जलम् = तज्जलम्

B. ष्टुत्वसन्धिः

ष्टुना ष्टुः - स्तोः ष्टुना योगे ष्टुः स्यात् ।

When स or any letter from तवर्ग comes into contact with ष or टवर्ग, ष or a respective letter from टवर्ग will be its substitute.

स् + ष = ष्ष - रामस् + षष्ठः = रामष्षष्ठः
त् + ट = ट्ट - तत् + टीका = तट्टीका
स् + ट = ष्ट - रामस् + टीकते = रामष्टीकते
ष् + न = ष्ण - षट् + नगर्यः = षण्णगर्यः
ष् + ता = ष्टा - पेष् + ता = पेष्टा

C. ङमुडागमसन्धिः (अनुनासिकद्वित्वसन्धिः)

ङमो ह्रस्वादचि ङमुण्णित्यम् -

When the ending ङ् or ण् or न् of a word are preceded by short vowel then those ङ् or ण् or न् will be doubled.

ङ् + आ = ङ्ङा - प्रत्यङ् + आत्मा = प्रत्यङ्ङात्मा
ण् + ई = ण्णी - सुगण् + ईशः = सुगण्णीशः
न् + ए = न्ने - कुर्वन् + एव = कुर्वन्नेव

D. अनुनासिकसन्धिः

यरोऽनुनासिकेऽननासिको वा

यरः पदान्तस्य अनुनासिके परे अनुनासिको वा स्यात् ।

After a यर् letter if a nasal letter occurs that यर् letter will be replaced by its respective nasal. (यर् = क् ख् ग् घ् ङ् च् छ् ज् झ् ञ् ट् ठ् ड् ढ् ण् त् थ् द् ध् न् प् फ् ब् भ् म् य् र् ल् व् श् ष् स्)

Nasal letters : ङ् ञ् ण् न् म्

क् + म = ङ्म/ङ्ग - वाक् + मयम् = वाङ्मयम्
क् + ना = ङ्ना - दिक् + नागः = दिङ्नागः
ट् + म = ण्म - षट् + मुखः = षण्मुखः
त् + न = न्न - कश्चित् + नरः = कश्चिन्नरः
त् + न = न्न - पद् + नगः = पन्नगः

E. लत्वसन्धिः

तोर्लि - तवर्गस्य लकारे परे परसवर्णः स्यात् ।

When a letter from तवर्ग is followed by ल, ल will replace them.

त् + ल = ल्ल - तत् + लयः = तल्लयः
न् + ल = ल्ल - विद्वान् + लिखति = विद्वाँल्लिखति

F. जश्त्वसन्धिः

झलां जशोऽन्ते - पदान्ते झलां जशः स्युः ।

The ending झल् letters (झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्, श्, ष्, स्, ह्) are replaced by जश् letters (ज् ब् ग् ड् द्).

क् = ग् - वाक् + ईशः = वागीशः
च् = ज् - अच् + अन्तः = अजन्तः
ट् = ड् - विराट् + इति = विराडिति
त् = द् - तत् + अपि = तदपि

3. विसर्गसन्धिः

विसर्गरिफसन्धिः

ससजुषो रुः – पदान्तस्य सस्य सजुषश्च रुः स्यात् ।

स् or Visarga preceded by any vowel except अ or आ and followed by a vowel or a soft constant is changed to र्

1. कविः + आयाति
   कविर् + आयाति – ससजुषो रुः
   कविरायाति

Similar examples:

हरिः + अवदत् = हरिरवदत्
पितुः + इच्छा = पितुरिच्छा
गुरोः + आज्ञा = गरोराज्ञा

2. नृपतिः + जयति – ससजुषो रुः
   नृपतिर् + जयति
   नृपतिर्जयति

Similar examples:

गुरोः + भाषाणाम् = गुरोर्भाषणम्
हरेः + द्रव्यम् = हरेर्द्रव्यम्

ऊष्मसन्धिः

विसर्जनीयस्य सः – विसर्जनीयस्य सः स्यात् खरि परे।

Visarga followed by च or छ will be substituted by श्, ट् or ठ् substituted by ष्. त् or थ् substituted by स्.

1. हरिः + चरति – हरिश्चरति / हरिश्चरति
   हरिस् + चरति – विसर्जनीयस्य सः
   हरिश् + चरति – स्तोः श्चुना श्चुः

Similar examples:

नराः + च = नराश्च / नराश्च
कः + चित = कश्चित् / कश्चित्
धनैः + च = धनैश्च / धनैश्च

2. रामः + टीकते
   रामस् + टीकते – विसर्जनीयस्य सः
   रासष् + टीकते – ष्टुना ष्टुः
   रामष्टीकते

3. रामः + तरति
   रामस् + तरति – विसर्जनीयस्य सः
   रामस्तरति
   नराः + तुष्टाः = नरास्तुष्टाः
   हरिः + त्रायते = हरिस्त्रायते
   जनाः + तिष्ठन्ति = जनास्तिष्ठन्ति

Question No. 13 A will be asked based on the Sandhis (Joining). Examiner will give six (6) words. Students have to attempt any three (3). Writing in columns and neatly which will fetch you full marks.

Question will be as follows:

13.A त्रीणिः सन्धिनाम निर्देशपूर्वकं सन्धत

1) महा + आलोकः 2) सूर्य + उदयः
3) महा + ओषधिः 4) अस्तु + इति
5) मनस् + शान्ति 6) वाक् + ईशः

Answer Example:

13.A

1) महा + आलोकः = महालोकः = सवर्ण दीर्घ सन्धिः

Question No. 13 B will be asked based on the Sandhis (Division). Examiner will give six (6) words. Students have to attempt any three (3). Writing in columns and neatly which will fetch you full marks.

Question will be as follows:

13.B त्रीणिः सन्धिनाम निर्देशपूर्वकं विघटयत

1) कवीश्वरः 2) राजर्षिः
3) महैश्वर्यम् 4) व्युत्पत्तिः
5) तच्छिवः 6) उद्योगः

Answer Example:

13.B

1) कवीश्वरः = कवि + ईश्वरः = सवर्ण दीर्घ सन्धिः

Q.No.6 - विघटयत (SPLITTING OF THE WORDS)

सन्धयः

अच् - सन्धिः

1. सवर्णदीर्घसन्धिः, 2. अयवायावसन्धिः, 3. गुणसन्धिः, 4. वृध्दिसन्धिः, 5. यणादेशसन्धिः

1. सवर्ण दीर्घ सन्धिः

रामानुजः	- राम	+ अनुजः
महाहिः	- महा	+ अहिः
तस्याज्ञा	- तस्य	+ आज्ञा
तथागमः	- तथा	+ आगमः
हरीच्छा	- हरि	+ इच्छा
गौरीयम्	- गौरी	+ इयम्
कपीशः	- कपि	+ ईशः
वाणीशः	- वाणी	+ ईशः
गुरूपदेशः	- गुरू	+ उपदेशः
साधूचुः	- साधु	+ ऊचुः
वधूहः	- वधू	+ ऊहः
धातॄणम्	- धातृ	+ ऋणम्

2. अयवायाव / अयादि सन्धिः

अय्	= ए	+ ए
अव्	= ओ	+ अ
आय्	= ऐ	+ अ
आव्	= औ	+ अ
तावत्र	= तौ	+ अत्र
नरावुभौ	= नरौ	+ उभौ
हरये	= हरे	+ ए
भवति	= भो	+ अति
गायकः	= गै	+ अकः
पावकः	= पौ	+ अकः
द्वाविमौ	= द्वौ	+ इमौ
द्वावेतौ	= द्वा	+ एतौ

3. गुणसन्धिः

तवेव	- तव	+ इव
मुकुन्देति	- मुकुन्द	+ इति
महेशः	- महा	+ ईशः
नवोदयः	- नव	+ उदयः
सूर्योदयः	- सुर्य	+ उदयः
महोत्सवः	- महा	+ उत्सवः
महोर्मिः	- महा	+ ऊर्मिः
परमोहः	- परम	+ ऊहः
वसन्तर्तुः	- वसन्त	+ ऋतुः
ब्रह्मार्षिः	- ब्रह्मा	+ ऋषिः

4. वृध्दिसन्धिः

एकैकः	- एक	+ एकः
तथैव	- तथा	+ एव
प्रथमैकवचनम्	- प्रथम	+ एकवचनम्
परमैश्वर्यम्	- परम	+ ऐश्वर्यम्
धनौदनम्	- धन	+ औदनम्
गङ्गौघः	- गङ्गा	+ ओघः
दिव्यौषधम्	- दिव्य	+ औषधम्
परमौदार्यम्	- परम	+ औदार्यम्
महौषधिः	- महा	+ औषधिः

5. यण् - यणादेश सन्धिः

इत्यत्र	- इति	+ अत्र
इत्याह	- इति	+ आह
यद्येवं	- यदि	+ एवं
गुर्वाज्ञा	- गुरु	+ आज्ञा
साध्विति	- साधु	+ इति
अन्वेति	- अनु	+ एति
धात्रंशः	- धातृ	+ अंशः

2. हल् सन्धिः

A. श्चुत्वसन्धिः

हरिश्शेते	- हरिस्	+ शेते
तच्च	- तत्	+ च
कविश्च	- कविस्	+ च
तज्जलम्	- तद्	+ जलम्

B. ष्टुत्वसन्धिः

रामष्षष्ठः	- रामस् + षष्ठः
तट्टीका	- तत् + टीका
रामष्टीकते	- रामस् + टीकते
षण्णगर्यः	- षट् + नगर्यः
पेष्टा	- पेष् + ता

C. ङमुडागमसन्धिः (अनुनासिकद्वित्वसन्धिः)

प्रत्यङ्ङात्मा	- प्रत्यङ + आत्मा
सुगण्णीशः	- सुगण् + ईशः
कुर्वन्नेव	- कुर्वन् + एव

D. अनुनासिकसन्धिः

Nasal letters : ङ् ञ् ण् न् म्

वाङ्मयम्	- वाक् + मयम्
दिङ्नागः	- दिक् + नागः
षण्मुखः	- षट् + मुखः
कश्चिन्नरः	- कश्चित्+ नरः
पन्नगः	- पद् + नगः

E. लत्वसन्धिः

तल्लयः	- तत् + लयः
विद्वाँल्लिखति	- विद्वान् + लिखति

F. जश्त्वसन्धिः

वागीशः	- वाक् + ईशः
अजन्तः	- अच् + अन्तः
विराडिति	- विराट् + इति
तदपि	- तत् + अपि

INTERNAL EXAMINATION 1ST SEMISTER

Second Language: SANSKRIT

Time: 1/2 Hour **Max. Marks: 15+5**

I. समुचित समाधानम् लिखत । 10×½=5

1. ______ दशरथस्य पुत्रः ।
   अ) रामः आ) शिवः इ) रावणः
2. ______ शिवधनुर्भङ्गः कृतः ।
   अ) रामाय आ) रामात् इ) रामेण
3. ______ कपिः वरं प्राप्तवान् ।
   अ) रामाय आ) रामात् इ) रामेण
4. लवकुशौ ______ सुतौ ।
   अ) रामस्य आ) रामाय इ) रामेण
5. हरिणा ______ आनीतानि ।
   अ) पुस्तकानां आ) पुस्तकानि इ) पुस्तकस्या
6. ______ आदेशम् सर्वे पालयन्ति ।
   अ) देवश्य आ) द्वेभ्यः इ) देवाः
7. ______ प्राची उदेति ।
   अ) भानवे आ) भानुः इ) भानुषु
8. अयं आलयः ______ आलयः
   अ) देवभ्यां आ) देवेन इ) देवस्य
9. अत्र द्वौ ______ स्थः
   अ) कवी आ) कविभिः इ) कवीनाम्
10. पुत्रः ______ सहितः विध्यालयं गच्छति ।
   अ) पितृभिः आ) पित्रा इ) पितरि

II. अनुवदत । 5×½=2½

अनघा - सुप्रभातम् वसुधे, त्वं कथमसि ?
अनघा - धन्यवादः, सर्वं कुशलम् ।
अनघा - वसुधे त्वम् अद्य विद्यालयं गच्छसि वा ?
अनघा - स महोदयः किमर्थम् आयाति ?
अनघा - 'शतानन्दसभागारे' किमस्ति ?

II. अधोदत्त शब्देषु रिक्त स्थानानि पूरयत। 5×½=2½

	शब्दरूप्	विभक्ति	ए.व	द्वि.व	ब.व
1.	भानु	तृतीय	—	—	—
2.	गो	चतुर्थी	—	—	—
3.	धातृ	पंचमि	—	—	—
4.	देव	सप्तमि	—	—	—
5.	फलं	षष्ठी	—	—	—

III. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखांकित पदानि सन्धि विच्छेदं कृत्वा सन्धि नाम सूत्रम् च लिखत । 5×1=5

1. प्रियच्छात्राः स्वागतम् अस्मिन् प्रदेशे ।
2. छात्राः गुरुपदेशः सृण्वन्ति ।
3. मम मित्रे नवोदय पाठशाले पठति ।
4. नायिका नाट्यं करोति ।
5. मम मित्रः अष्टैश्वर्येण वर्धति ।

SUMMARY OF एष धर्मः सनातनः (POETRY)

POETRY

एष धर्मः सनातनः

– सुभाषितानि

1. **'एष धर्मः सनातनः' इति पाठ्यांशस्य सारं विवृणुत ।**

Ans: ''एषः धर्मः सनातनः'' అను పాఠ్యభాగము ఇరువది ఐదు శ్లోకములతో కూడియున్నది. ఇందలి శ్లోకములు వివిధ గ్రంథముల నుండి సేకరించబడినవి అని నిఘంటువులలో చెప్పబడియున్నది. నీతి అంటే కేవలం రాజనీతి మాత్రమే కాదు. సదాచారము, ధర్మము, సత్‌ప్రవర్తన, సత్ వ్యవహారము, సశ్శీలములను బోధించును. యుక్తాయుక్త విచక్షణ జ్ఞానమును కలుగజేయును.

ప్రయత్నముల వల్లనే కార్యములు సిద్ధించును. కోరికల వల్లకాదు. నిదిరించుచున్న సింహము నోటిలోనికి జంతువులు ప్రవేశింపవు కదా! మంత్రము కాని అక్షరము లేదు. అనగా ప్రతి అక్షరము ఏదో యొక మంత్రమందున్నదే. అలాగే ఓషధికాని మొక్కలేదు. అనగా ప్రతి మొక్క ఏదో యొక రోగమును పోగొట్టు ఔషధ మొక్కయే. అలాగే అయోగ్యుడైన పురుషుడు లేడు. ప్రతివాడు ఏదోయొక విషయము తెలిసినవాడే. కాని దేనిని ఎక్కడ, ఎలా, దేని కోరకు తగినరీతిలో యుపయోగించుకోవాలో తెలిసిన సమర్థుడన వ్యక్తి అరుదుగ నుండును. గురువుని సేవించుట వలన విద్యను పొందవచ్చును. లేదా అధిక ధనము నొసగి విద్యను పొందవచ్చును. లేదా విద్యను నేర్పి విద్యను పొందవచ్చును. ఈ మూడిటి మినహా నాల్గవ విధము లేదు. అధములు విఘ్నభయము వలన ఏ పనిని కూడ ప్రారంభించరు. మధ్యములు పనిని ప్రారంభించి, విఘ్నము కలిగిన వెంటనే విరమించుకొందురు. ఉత్తములు ప్రారంభించిన పనిని ఎన్ని ఆటంకములు కలిగినప్పటికి, లక్ష్యము సిద్ధించు నంతవరకు విడిచిపెట్టరు. (1) అప్పిచ్చువాడు, (2) వైద్యుడు, (3) శ్రోత్రియుడు (మంచివాడు), (4) మంచినీరున్నది. ఈ నాలుగు లేని ప్రదేశమున ఓమిత్రుడా! నివసించరాదు. గొప్పవారికి మనస్సునందు, మాటయందు, పనియందు ఒకటే యుండును. చెడ్డవారికి మనసున ఒకటి, మాటనందున మరొకటి, పనియందు మరొకటి యుండును. నిరంతర శ్రమచేత, అలసత్వము లేకుండట వలన చీమ కొన్ని వేలమైళ్ళు మెల్లమెల్లగానే వెళ్ళగలదు. (డేగ) గరుడుడు వేగముగ వెళ్ళువాడైనప్పటికి నిరంతర శ్రమ లేనిచో ఒక్క అడుగు కూడ వెళ్ళలేడు. పనిచేయుట యందు అలసత్వము సోమరితనము యుండరాదని అర్థము. దృఢ సంకల్పముండవలెనని అర్థము.

కావ్య పఠనముతో శాస్త్ర విచారణలతో వినోదములతో బుద్ధిమంతులకు కాలము గడువును. మూర్ఖులకు, చెడువ్యసనములతో, కలహములతో, నిద్రతో కాలము గడుచును. బుద్ధిమంతుడు సమయాన్ని విలువైన దానినిగ ఉపయోగించుకొనును. బండి నుండి ఐదు మూరల దూరముగ వుండవలెను. గుర్రము నుండి పదిమూరల దూరముగ నుండవలెను. ఏనుగు నుండి వేయి మూరల దూరములో నుండవలెను. దుర్మార్గునకు సాధ్యమైనంత ఎక్కువ దూరములో నుండవలెను. ఇక్కడ విడిచిపెట్టవలెను అంటే మనమే వాటికి దూరములో వుండవలెనని అర్థము - లేనిచో అనర్థములు కలుగునని అర్థము. మంచిమాట చెప్పుట వలన అందరును సంతోషించెదరు. అందువలన అదే మంచిమాటను ఎల్లప్పుడూ పలుకవలెను. మాట యందు దరిద్రమేమున్నది. శిష్యుడు, గురువు బోధనల వలన నాల్గవ వంతు జ్ఞానమును పొందును. తన తెలివితో మరియొక నాల్గవ వంతు జ్ఞానమును, తన తోటి విద్యార్థుల వలన నాల్గవ వంతు జ్ఞానమును, బోధనానుభవంతో మిగిలిన నాల్గవ వంతు జ్ఞానమును పొందును. (1) అతి నిద్ర, (2) బద్ధకము, (3) భయము, (4) కోపము, (5) ఆలస్యము, (6) పిసినారితనం అను ఈ ఆరు దోషములను, సంపదలు కోరు మానవుడు తప్పక విడువవలయును. మానవులుఈ ఆరు సద్గుణములను ఏ సందర్భము నందు కూడ విడువరాదు. (1) సత్యమును పలుకుట యందు కట్టుబడుట, (2) దాన గుణము, (3) ఉత్సాహమును కల్గి యుండుట (సోమరితనము లేకుండుట), (4) అసూయ లేకుండుట, (5) సహనము కల్గియుండుట, (6) దృఢ సంకల్పముండుట. ఓ రాజా! ఎల్లప్పుడు ప్రియముగా మాట్లాడు పురుషులు సులభముగా లభింతురు. కాని అప్రియము అయినప్పటికి మంచిని కలిగించు మాటలను చెప్పువాడు, వాటిని వినేటటు వంటి శ్రోత లభించుట చాలా కష్టము.

ఏ విధంగానైతే బంగారమును (1) ఒరిపిడి (రుద్దుటచేత) చేత, (2) పగులకొట్టుట చేత, (3) కాల్చుట చేత, (4) సుత్తి దెబ్బలచేత నాల్గు విధములుగా పరీక్షించెదరో, అదే విధంగా మనుష్యులను (1) త్యాగము చేత, (2) శీలము చేత, (3) సద్గుణముల చేత, (4) చేసే పనుల వలన నాల్గు విధములుగా పరీక్షించెదరు. యుక్తిగా ఉన్న మాటను బాలుని వద్దనుండైనను, పిట్ట నుండైనను వచ్చినచో గ్రహింపతగును. యుక్తి హీనమైన మాటను వృద్ధుని నుండైనను, శుకమహర్షి నుండైననూ వచ్చినప్పటికి విడిచి పెట్టవలయును. పాపము నుండి నివారించు, హితము కొరకు ప్రేరేపించును. రహస్యమును దాచివుంచును, గుణములను వెల్లడిచేయును, ఆపదలో విడిచిపెట్టడు, సకాలమందు సాయముచేయును, ఇదియే సన్మిత్రుని లక్షణమని సత్పురుషులు చెప్పుదురు. సుఖమును కోరుకున్నట్లైనచో విద్యను వదిలిపెట్టుము, విద్యను కోరుకున్నట్లైనచో సుఖమును విడిచిపెట్టుము. సుఖము కోరు వానికి విద్య ఎక్కడిది? అనగా విద్య వుండదు. విద్యను కోరువానికి సుఖమెక్కడికి? అనగా సుఖముండదు. సత్యమునే చెప్పవలయును, ప్రియమునే చెప్పవలయును. సత్యము ప్రియముగానిచో చెప్పరాదు. ప్రియమైనదని అసత్యము చెప్పరాదు. ఈ ధర్మమే సనాతనమైనది. ఆలోచింపక ఏ పనిని ఆవేశముతో చేయరాదు. బాగుగ ఆలోచించి కార్యములు చేయువారిని సంపదలు వాటంతట అవే ఆశ్రయించును. ఇతరులను బాధించు, చెడ్డవానికి విద్య వివాదము కొరకు, ధనము మదము కొరకు, శక్తి ఇతరులను బాధించుటకు వినియోగించెదరు. కాని సాధువుల విషయములో ఇది వ్యతిరేకము.

విద్యావంతులు కలరు కాని వారు హితమును కోరువారు కాదు. హితము కోరువారు కలరు, కాని వారు విద్యావంతులు కారు. హితైషి అయిన విద్వాంసుడు దుర్లభము. ఎట్లన రుచిగా వుండి గుణమునిచ్చు ఔషధము దుర్లభము కదా! ఆపదలో ధైర్యము, అభ్యుదయము నందు ఓర్పు, సభ యందు వాక్చాతుర్యము, యుద్ధము నందు పరాక్రమము, కీర్తి యందు కోరిక, వేదముల యందు ఇష్టముండుట, ఇవియే మహాత్ములకు ప్రకృతి సిద్ధమగు గుణములు. చందన వృక్షము మొదళ్ళ యందు సర్పములచేత, (చెట్టు) పై భాగమున పక్షులచేత, శాఖల యందు కీటకముల చేత, పూల యందు తుమ్మెదల చేత సేవింపబడుచున్నది. సత్పురుషుల వృత్తి ప్రవృత్తి పరోపకారము కొఱకే. ఆరోగ్యం అంటే ఏమిటో? ఆరోగ్య వంతుడెట్లుండునో చెప్పుచున్నాడు. మనిషి శరీరంలో వాత, పిత్త, కఫ దోషములు సమంగా వుండాలి. అలాగే వేడి కూడా సమంగా వుండాలి. అలాగే సప్తధాతువులు కూడ సమంగా వుండాలి. మలం కూడా సమంగా వుండాలి. మరియు ఆత్మ, ఇంద్రియములు, మనస్సు, రాగాదుల వలన కలుషితం కాకుండ ప్రసన్నంగా వుండాలి. ఈ విధంగా ఎవరి శరీరం వుంటుందో వారు స్వస్థతగా వున్నట్లు చెప్పబడుదురు.

2. **नीतिश्लोकानाम् अध्ययनेन किम् प्रयोजनम् ? विवृणुत ।**

3. **''एष धर्मः सनातनुः'' इति पाठ्यांशस्याध्ययनेन मानवताविकासः भवति, कथमिति निरूपयत ।**

Ans: ''एषः धर्मः सनातनः'' అను పాఠ్యభాగము ఇరువది ఐదు శ్లోకములతో కూడియున్నది. ఇందలి శ్లోకములు వివిధ గ్రంథముల నుండి సేకరించబడినవి అని నిఘంటువులలో చెప్పబడియున్నది. నీతి అంటే కేవలం రాజనీతి మాత్రమే కాదు. సదాచారము, ధర్మము, సత్ప్రవర్తన, సత్ వ్యవహారము, సశ్శీలములను బోధించును. యుక్తాయుక్త విచక్షణ జ్ఞానమును కలుగజేయును. మానవులందరినీ సన్మార్గములో ప్రవర్తింపచేయును. సంస్కృతమునందు వైదిక వాఙ్మయము మొదలుకొని శ్రీమద్రామాయణము నందు, మహాభారతమునందు, పురాణముల యందు, మహాకావ్యముల యందు, నాటకముల యందు సామాన్యముగా సమస్త భాషలందు ప్రాచీన ఋషుల చేత, కవుల చేత "నీతి" విశదీకృతమైయున్నది. నీతిశతకము, పంచతంత్రము ఇటువంటి అనేక వందల గ్రంథములు కేవలము నీతిని బోధించుటకే వ్రాయబడినవి. వాటిని చదివి, అనుసరించి, మానవులు సుఖముగా, ప్రశాంతముగా జీవితమును గడుపుటకు సమర్థులై సమాజము నందు వర్ణవిభేదములు, జాతి విభేదములు, ధర్మ వైషమ్యాలు ఇలాంటివి నిర్మూలించుటకు సమర్థులై యున్నవి. స్వార్థమును వీడి లోకోపకారమును ఆలోచించుటకు సమర్థులై సంపూర్ణ విశ్వశాంతి స్థాపించుటకు సమర్థులైయున్నారు.

నీతి మానవుల మనోబలమును పెంచును. అవి స్వకర్మల యందు నియోగపరచును. నిరుత్సాహమును తొలగించి, మనస్సును ప్రేరేపించును. జీవితమునకు ఉత్తమ భావములను బోధించును. ప్రజలకు కార్యములందు ఓర్పును పెంచును. ధైర్యమును బోధించును. ఆత్మనింద శ్రేయస్సు కాదని జ్ఞాపకము చేయును. మానవ సంబంధ వికాస విషయముల నన్నింటిని పదేపదే బోధించును. "నీతి" వలన భారతీయ వాఙ్మయ ధర్మము సనాతన ధర్మము వర్థిల్లును.

एष धर्मः सनातनः

– सुभाषितानि

1. 'एष धर्मः सनातनः' इति पाठ्यांशस्य सारं विवृणुत ।

Ans: The lesson "एषः धर्मः सनातनः" contains twenty stanzas. All the stanzas are collected from different books. Achieved and received plans and the Dharmas in this world and on other world. Either by this or in this is called "Neethi" is defined in the dictionery. Neethi means not only Rajaneethi. A good tradition, Dharma, a good behaviour, a good policy. Good character, teach the Neethi.

Any work will not get accomplished just merely by desiring for it's completion. A 'prey' by itself doesn't enter in to the sleeping lion's mouth! By giving an example of a lion the subhashitkara here wants to emphasize that the desire and capabilities should be added by the efforts and hard work to achieve the goal! Even if the lion has the capabilities to catch it's prey, the prey will not automatically fall in it's mouth! There is no letter which is not a mantra (which can't be used in mantra), there is no root, which can't form some medicine, there is no person who is absolutely useless. But persons who can identify their utility and put them in proper usage are rare. One can acquire knowledge by serving the guru or by offering sufficient wealth in return for the knowledge or by exchanging one branch of knowledge for another. There is no means other than these three to acquire knowledge. Inferior men do not start a work due to fear of obstacles. Medium men start their work, but leave the work whenever they get difficulty. Exceptionally good people start their work, and continue doing working even if there is series of obstacles in their way. There, O friend! not to be dwelt where not is a collection of the four a creditor and a physician and a Brahman learned in the Vedas, full of water a river. In the mind, speech and action, the great souls are same, but the wicked are different in mind, speech and action. (Wicked people will not be truthful). Even a tiny creature such as ant can move ahead miles together if it keeps on walking consistently. But if a Eagle doesn't decide to leave it's place then it can't move even an inch ahead! Subashitkar wants to stress that only having the capability will not do. One should also have the "will" to achieve the goal. And thus with a strong will an ant.

A intelligent ('Buddhiman') man spends his time in the research and studies of literature ('Kaavya') and philosophy ('Shastras' like Veda Shastra, dharma shastra etc.) in contrast an unintelligent man gets satisfaction in bad habits like sleep, (layiness) Quarrel or some type of addiction. Intelligent person who invests his time in order to get something 'valuable' and long lasting. Keep a distance of 5 hasta (cubits) from a vehicle, ten cubits from a horse and 1000 cubits from an elephant. Keep as much away as possible from an evil person. By gifting away kind and gentle words people are satisfied. Therefore, why the scarcity of kind words in speech? A student gets a quarter (knowledge) from his teacher a quarter by his own intelligence. A quarter from his fellow students and a quarter in due course of time. One who wishes to prosper in this

world, should keep back the following six faults sleep (too much), lethargy, fear, anger, laziness and miserliness (stinginess). The six faults can be interpreted as follows:

Nidra: sleep i.e. ignorance, not knowing what is happening around.

Tandra : lethargy, lassitude.

Bhaya : fear.

Krodh : anger, short temper.

Aalsyam : Laziness.

Dirghasuutrataa : procrastinate, one who is slow in acting. A person should never give up following six qualities. Truth (sticking to truth), generosity, activeness, being free from jealousy, tolerance and firmness. Oh king! always good speaking people can be easily found. (But) a person speaking bitter (truth) and one who listens to him are both difficult to find.

Just as the purity of gold is examined by the four ways like scratching breaking, heating and hemering (the gold), as such the person is also examined by the four ways like his donation, character, good deeds and merits. Whatever is consistent with right objective reasoning should be accepted even if it comes from a boy or a parrot and whatever is not, should be rejected even if it comes from an old man or the great sage Sri Suka himself. Qualities of a good friend, as per great preceptors:

1) Prevents from doing evil deeds. 2) Plans and advises what is good. 3) Keeps secrets. 4) Publicises good qualities. 5) Befriends even during hardships and helps him at proper time. The one who runs after the luxuries will not get knowledge. And the one who wants to gain knowledge leaves the luxuries. How will any one get knowledge if he/she wants to lead a easy life? And how will one get to live a easy life who is looking for knowledge? Subhashitkar makes us "understand" that knowledge cannot be gained leading a lavish life-style. Therefore may be in ancient Bharat the 'Gurukula' system was designed in such a way that students in their student life should gain maximum knowledge by staying away from all the pleasures of the materialistic world. Speak true, speak what is pleasant to others. Don't tell truth which is not pleasant (which is harmful) (similarly) even though pleasant, don't speak false, this is Darmah you will find this "eshah dharmah sanatanah" in many subhashitas normally this is kept at the end. To emphasize on what poet is trying to say. Other such part is "itismrtah", "iti nishchayah" etc. One should not do anything in a hurry, a person who does not deliberate (avivekaha) faces great calamities. Fortunes which are always attached to merits, seek on their own one who acts with reflection. A crooked man's (Durjan) Knowledge (Vidya) is used by him only for the arguments (Vivaad), his Wealth (Dhanam) results in him becoming an egoistic (Madaaya) person and his Power (Shakthi) is used just to trouble others (Paripidaanaaya). The opposite is true for a good man (Sajjan). His knowledge (Vidya) is used for good purposes, his wealth is used to donate (Daanaaya) it to others and his power/might is used to protect (Rakshanaaya) the weak.

Talented men there are, but they are not benevolent. Benevolent men there are, but they are not taleneted. It is difficult for men to meet such persons as are learned and friendly, as palatable and at the same time whole some drug is rare. Courage in adversity, patience in prosperity, oratory in assembly, bravery in battle, full of interest in fame, attachment to knowledge; all these are naturally found in the great persons. Roots of the sandalwood tree form a shelter for the snakes, on it's top birds take rest, on it's branches monkeys are playing and one can find bee's on it's flowers. Really, the ultimate aim of the good ('Sajjan') people is to offer helping hands to others ('Paropkar')! One is in perfect health when the Three doshas (vata, pitta and kapha) digestive fire (digestion, assimilation and metabolism) all the body tissues & components (dhatus) (the entire physical body) all the excretory functions (the physiological functions of urination and defecation) are in perfect order with a pleasantly disposed and contented mind, senses and spirit.

2. नीतिश्लोकानाम् अध्ययनेन किम् प्रयोजनम् ? विवृणुत ।

3. "एष धर्मः सनातनुः" इति पाठ्यांशस्याध्ययनेन मानवताविकासः भवति, कथमिति निरूपयत ।

Ans: The lesson "एषः धर्मः सनातनः" contains twenty stanzas. All the stanzas are collected from different books. Achieved and received plans and the Dharmas in this world and on other world. Either by this or in this is called "Neethi" is defined in the dictionery. Neethi means not only Rajaneethi. A good tradition, Dharma, a good behaviour, a good policy. Good character, teach the Neethi. It educates us what to do and what not to do. It makes all the people to move in right way. In Sanskrit from the Vedic literature and in Ramayana, Mahabharata and in all Puranas, in Kavyas and in Dramas, in general in all languages, by the ancient scholars, by the wise people the Neethi is established. In the Neeti Sataka, and in Panchatantra so many books only Neethi was taught. By reading and following them the people will happily lead their lives. In the society the differences in the caders, and in the communities in Dharma like those will be wiped of with Neethi. Elimination of selfishness and to think in right way Neethi is useful. For the comple universal peace establishment the Neethi is the main and strong instrument.

Neethi sloka increases the psychological strength. They employ in the self duties. It eliminate disappointment. It makes the heart very clean and peace. It teaches great ideas in the life. It increases the patience, stamina for the minds. Bluming of self in not good, that teaches this Neethi. If this Neethi is in the mind that is nothing but the Indian literary Dharma that is Sanatana Dharma.